

Tartu Ülikooli humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Sven Lindau

**Eugeenilise liikumise suunas esitatud kriitika kajastamine
väljaandes *Vaba Maa* 1920–1930ndate Eestis**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Dr. Olaf Mertelsmann

Tartu 2026

Annotatsioon: Bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida eugeenilise liikumise suunas esitatud kriitikat ning probleemkohti Eestis alates 1920ndatest kuni 1930ndate aastateni ajalehes *Vaba Maa*. Eugeneilise liikumise alla kuuluvaid nähtuseid on kirjeldatud juba antiikajal, kuid terminile ja terviklikule ideoloogiale alusepanijaks on peetud Francis Galtonit 19. sajandi lõpus. Eugeneikute ideed said Eestis aktiivsemalt levima hakata peale iseseisvumist, kus nende üldiseks suunaks oli hoida eestlasi ja nende kultuuri kadumast ning ennetada n-ö degenerereerumist. Uurides liikumise suunal esitatud kriitikat väljaandes *Vaba Maa*, sai võimalikuks lisaks tekstide analüüsile esitada ka statistilisi andmeid, mille tulemusel sai väita, et perioodil 1925–1938 esitati puudujääke või vastuseisu eugeenilisele liikumisele enamasti iroonilises või muus meelelahutuslikus võtmes ning enim käsitleti näiteks alaväärtuslikeks peetud isikute steriliseerimise küsimust.

Märksõnad: Eugeneika, tõutervis, *Vaba Maa*, ajakirjandus, tsensuur.

Sisukord

Sissejuhatus	4
Historiograafia	7
1. Olustik ajakirjanduses 20. sajandi algul	10
1.1 Ajakirjandus Eestis enne 1933. aastat	10
1.2 Ajakirjandus Eestis peale 1933. aastat	11
1.3 Väljaanne <i>Vaba Maa</i>	12
2. Eugeneika	14
2.1 Eugeneika sünd	14
2.2 Kaduv rahvas ja degeneratsioon	16
2.3 Eestlaste kuuluvuse küsimus	18
3. Eugeneika kajastamine 1920–1930ndatel	21
3.1 1920ndad	21
3.2 1930ndad	24
3.3 Erinevusi kriitikas	36
Kokkuvõte	43
Summary	45
Kasutatud allikad ja kirjandus	48
Lisad	53
Lisa 1. Karikatuur “Petserlaste kuldne tulewik”	53
Lisa 2. Karikatuur “Diagnoos”	54

Sissejuhatus

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks on analüüsida ajakirjanduses esitatud kitsaskohti ja kriitikat eugeenilise liikumise kohta. Täpsemalt kasutatakse kirjutisi ajalehest *Vaba Maa* alates 1920ndatest kuni 1938. aastani. Ajaleht *Vaba Maa* oli Tööerakonna vaadete vahendaja,¹ mille nimekirjas olid esindatud ühed Eesti prominentsemad eugeenikud, nagu Juhan Vilms, Juhan Luiga ning Hans Madissoon.² Siinses töös valitigi nimetatud väljaanne uurimiseks asjaolu tõttu, et ajalehega omasid sidemeid mitmed tuntud eugeenikud.

Töös kasutatud tekstide analüüsimisel on lähtutud metoodikast, mida on kirjeldanud ajakirjandusteadlane Bonnie S. Brennen. Esmalt tuleb mõista uuritava teema tausta ning sellega kaasnenud ajalugu. Teemat kajastavate tekstide analüüsimisel tuleb pöörata tähelepanu näiteks kujundusele, ülesehitusele, sisu esitlusele, seonduvatele lisadele nagu piltidele, paiknemisele ajalehes ning väljendusviisile. Seejärel tekib võimalus asetada tekst laiemasse konteksti ning märgata mustreid. Kirjatööde valikul kasutati samuti Brenneni kirjeldatud meetodit, mille kohaselt võib valitud uurimisala kohta ilmunud tekste jagada sisu iseloomu järgi kolme kategooriasse ehk uurimisala erapooletult, positiivselt või negatiivselt kajastav sisu.³ Teema kitsendamiseks ongi käesolevas uurimistöös valitud kirjutised, mida oleks võimalik liigitada viimase Brenneni nimetatud kategooria alla.

Töös mõistetakse negatiivse sisu all tekste, mis esitavad liikumise suunas kahtlust, toovad välja puudujääke, esitavad autori vastuseisu jms. Kirjeldatud suuna valiku põhjuseks oli asjaolu, kus eesti eugeenika põhimõtete, protsesside, organiseerumise jne. temaatikat on käsitletud arvukalt ning põhjalikult, võrreldes näiteks tõrgete esinemisega ühiskonnas, mida siinses töös soovitaksegi kajastada läbi ajalehe *Vaba Maa*. Kuna ajakirjandusel on oluline roll ühiskonna informeerimisel ning avaliku arvamuse kujundamisel, ongi üheks töö suunaks tuua välja, missuguste argumentide ja tooniga kirjeldati eugeenilise liikumise puuduseid. Kirjutiste käsitlemisel pööratakse tähelepanu, kuidas ja kas erines väljaande kajastus eugeenika probleemkohtade osas kahel kümnendil ning kas see oli oma suunalt järjepidev või ajas muutuv.

¹ Roosmari Kurvits, Tiit Hennoste, "101 Eesti ajakirjanduspala", toim. Eda Allikmaa, (Varrak, 2019), 56.

² Ken Kalling, "The Application of Eugenics in Estonia 1918–1940", *Baltic Eugenics. Bio-Politics, Race and Nation in interwar Estonia, Latvia and Lithuania 1918–1940*, toim. Björn M. Felder, Paul J. Weindling (Amsterdam: Rodopi, 2013), 54.

³ Bonnie S. Brennen, *Qualitative Research Methods for Media Studies* (New York, London: Routledge, 2013), 195.

Ajakirjanduse uurijate Roosmarii Kurvitsa ja Tiit Hennoste koostööl valminud “101 Eesti ajakirjanduspala” kirjeldab uudiste visuaalse kujunduse arenguid käsitletataval kümnenditel. Teose kohaselt prioritseeris *Vaba Maa* sisu ülesehitamisel kommertslikust ehk lugejaskonnale enim huvi pakkunud teemasid. Kasutati ka uudset disaini, kus näiteks pealkirja suurus näitas artikli olulisust.⁴ Tähtis oli ka teisel või neljandal leheküljel ilmunud juhtkiri, kus väljendati ajalehe positsiooni erinevatel teemadel.⁵ Roosmarii Kurvits on põhjalikult käsitlenud ajalehtede välimuse ja ülesehituse arengut kirjutises “Eesti ajalehtede välimus 1806–2005”, mis andis ülevaate lehekülgede tähendustest. Uuritavale perioodile olid omased pidevad muutused disainis ning kindlad jaotused olid kujunemas 1930ndatel, kus üldiselt asetsesid päevakajalised sündmused esimesel ja kolmandal, arvamuskirjandus teisel ning kultuuriga seonduv neljandal leheküljel.⁶ Tuleb märkida, et kategoriseeritud leheküljed ei pruukinud olla alati täielikult jälgitavad.⁷ Sellest lähtuvalt analüüsitakse siinses töös tekstide silmapaistvust, paiknemist, lehekülgi ja muid visuaalseid aspekte, et leida võimalikke mustreid. Lisaks tekib võimalus hinnata, kui oluliseks peeti kirjutist avaldamise hetkel.

Ajakirjanduse professor Halliki Harro on kirjutanud 1920–1930ndate ajakirjanduse eripäradest 1997. aasta kogumikus “Journalism at the Crossroads”. Harro kohaselt oli nimetatud perioodile omapärane artiklite anonüümsus ning põhjuseid selleks oli mitmeid. Näiteks veel 1920ndatel oli aruandekohustus toimetusel ehk teksti algne autor polnud oluline.⁸ Veel selgitas Harro, et paljude erinevate autorite puudumine võimaldas esitleda ühte ja kindlat ajalehe häält, mitte autorite individuaalseid seisukohti. Selline teguviis võimaldas jagada kriitilisi seisukohti ilma identiteeti avaldamata.⁹ Anonüümsus oli eriliselt nähtav vaikiva ajastu tingimustes, kui sooviti edastada vastuseisu avaldanud arvamusi.¹⁰ Harro uurimistöö selgitab mõne teksti anonüümsuse põhjuseid ka käesolevas töös. Lisaks avaldati enamus kirjutistest pseudonüümide alt. Kuna sama varjunime võisid kasutada samal ajal mitmed isikud, ei ole tekstide autorid alati määratavad.

⁴ Kurvits, Hennoste, “101 Eesti ajakirjanduspala”, 56.

⁵ Samas, 54.

⁶ Roosmarii Kurvits, “Eesti ajalehtede välimus 1806–2005,” Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut (Tartu Ülikooli Kirjastus, 2010), 236.

⁷ Kurvits, “Eesti ajalehtede välimus 1806–2005,” 210.

⁸ Halliki Harro, “Change of journalistic conventions. Whose speech was represented in Estonian newspapers in the 1920s and 1930s?” *Journalism at the crossroads: perspectives on research*, toim. Juha Koivisto, Epp Lauk (Tartu Ülikool, Tampere Ülikool: 1997), 100–101.

⁹ Harro, “Change of journalistic conventions,” 106.

¹⁰ Samas, 104.

Kirjutiste leidmiseks kasutatud otsisõnad olid “eugeenika”, “steriliseerimine”, “suguvõimetuks”, “tõutervishoid”, “tõuparandus”, “tõutervendus”, “sigituspreemia” ja “degeneratsioon”. Selle tulemusena töötati digitaalarhiivis DIGAR läbi 155 ajalehenumbrit, mille analüüsimisel vastas käesoleva uurimistöö kriteeriumitele 17 ajalehenumbrit ehk ühtlasi 17 kirjatööd. Lisadena kaasati kaks karikatuuri. Varaseim kasutatud kirjutis pärines 1925. aastast ning hiliseim 1938. aastast. Tegu oli ühtlasi viimase *Vaba Maa* tegutsemise aastaga¹¹. Kasutamata jäetud artiklite sisu oli eugeenika kontekstis peamiselt informatiivse eesmärgiga. Räägiti põhimõtetest, plaanidest, koosolekutest jms. Seejuures oli kuulutusi ning kutseid eugeenikaga seotud üritustel osalemiseks. Lisaks muud tekstid, mis rääkisid näiteks karjakasvatusest ja põllumajandusest.

Ajavahemik valiti ajastu muutliku iseloomu tõttu. Nimelt kehtestati ajakirjandusele alates 1933. aasta 11. augustist eeltsensuur ning järgmise aasta detsembris lisandus sundmäärus nr. 19, mis tegeles sisu piiramisega. Piiranguid põhjendati ajakirjanduse kohatu ning lugupidamatu käitumisega, mille ettekäändel asetati ajakirjandus kindlatesse raamidesse. Järgnevalt pidid väljaanded teenima riigi huvisid ning olema ühiskonda arendavad.¹² Antud kontekstis olid riiklikult toetatud ka eugeenilised ideed, mille üheks väljundiks oli näiteks valitud isikute suguvõimetuks tegemise legaliseerimine.¹³ Kirjeldatud arengutest lähtuvalt, püstitati siinses töös kaks uurimisküsimust. Esmalt, kas publikatsioonides esitatud kriitika eugeenika suunal suurenes kahe uuritava kümnendi jooksul ja teiseks, kas seoses vaikiva ajastu tulekuga muutus ajalehes leiduva kriitika iseloom. Lisaks sisuanalüüsile kasutatakse uurimistulemuste käsitlemisel statistilisi meetodeid.

Esimene peatükk räägib lähemalt ajakirjanduslikest olustikest ning kirjeldatakse kahel kümnendil aset leidnud muutusi ning arenguid, mis andsid näo tollasele ajakirjandusele. Esimese peatüki eesmärk on avada ajastu iseloomu ja selgitada tingimusi, milles uurimistöös kasutatud artiklid olid ilmunud. Saades ülevaate 1920–1930ndate ajakirjanduslikust keskkonnast tekib võimalus otsida artiklitest seoseid poliitilise korra muutuste ning seadustega. Näiteks, kas ja kuidas muutus eugeenilise tegevuse puudujääkide või ohtude kajastamine peale vaikiva ajastu algust võrreldes varasemaga. Suuremas osas

¹¹ Kurvits, Hennoste, “101 Eesti ajakirjanduspala”, 57.

¹² Kurvits, Hennoste, “101 Eesti ajakirjanduspala”, 94.

¹³ Kalling, “The Application of Eugenics in Estonia 1918–1940”, 66.

olid ajakirjandust piiravad meetmed sisse seatud seoses poliitiliste võitlustega ¹⁴, kuid käis läbi ka rahva harimise ja ühiskonda arendava sisu klausel.¹⁵

Teine peatükk on jaotatud kolmeks alapeatükiks. Esmalt keskendutakse eugeenika sünnile seoses Francis Galtoni töödega, kuid puudutab vähesel määral ka varasemaid eugeenilise liikumise alla liigitatavaid nähtuseid. Kirjeldatakse eugeenika üldist olemust, selle algusaja peamisi seisukohti ja saadud järelduste käiku. Käsitletakse ka eugeenilise liikumise suunal esitatud kriitikat. Teine osa räägib eugeeniliste vaadete Eestis levimise põhjustest ning mis sorti murekohti sooviti eugeenika abil lahendada. Viimasena vaadeldakse 20. sajandil aset leidnud rassilisi arutelusid ning selgitatakse nende olulisust ajastu kontekstis. Seejuures olid kesksel kohal Juhan Auli antropoloogilised uuringud eestlaste kuuluvuse debattides.

Kolmas peatükk on peamine uurimise osa, kus antakse edasi *Vaba Maa* artiklite sisu, mis olid valitud eelnevalt kirjeldatud kriteeriumite alusel. Tekstid esitatakse kronoloogilises järjestuses ning kokkuvõtete esitamisel on püütud anda edasi autorite peamised seisukohad ning iseloomulikud ilmingud. Artiklite sisu analüüsimisel pöörati, lähtuvalt varasemalt kirjeldatud metodoloogiast, tähelepanu sõnakasutusele, pealkirjale, teksti paiknemisele ajalehes ning kas ja millises suunas sooviti lugeja arvamust kujundada. Peamine rõhuasetus oli liikumise suunal esitatud kriitika otsimisel ja tõlgendamisel lähtudes ajastu omapäradest.

Historiograafia

Üleüldiselt on eugeenikat uuritud ning kajastatud arvukates väljaannetes ning käsitletud on nii Ameerika Ühendriike, Põhjamaid kui ka Ida-ja Kesk-Euroopat. Eesti eugeenika on samuti pärvinud uurijate tähelepanu ning ideoloogia levikut, olulisi isikuid, tegevust ja saavutusi on kajastatud mitmete uurijate poolt. Siiski laiema eugeenika uurimise kontekstis on Eestit käsitlevate kirjutiste osakaal oluliselt väiksem võrreldes näiteks Ameerika Ühendriikidega. Eesti eugeenika üheks tuntumaks uurijaks on Ken Kalling, kelle töid on avaldatud paljudes väljaannetes. Ka siinses töös on kasutatud Kallingu kirjutisi erinevate eugeeniliste aspektide selgitamiseks. Seejuures oli oluliseks kogumikuks “Baltic Eugenics. Bio-Politics, Race and Nation in interwar Estonia, Latvia and Lithuania 1918–1940”, kus

¹⁴ Epp Lauk, “Eesti Vabariigi ajakirjandusest 1920.–1930. aastatel”, *Eesti ajakirjanduse ajaloost. VII*, (Tartu, 1991), 42.

¹⁵ Kurvits, Hennoste, “101 Eesti ajakirjanduspala”, 94.

avaldati Kallingu artikkel “The Application of Eugenics in Estonia 1918–1940”, mis andis hea ülevaate Eesti eugeenika liikumisest. Rääkides nii degeneratsioonist, eugeenikutest endist ning nende organiseerumisest, kui ka tegevusest vaikiva ajastu kontekstis.¹⁶ Samas kogumikus ilmus Kallingu ja Leiu Heaposti ühine uurimus, mis võimaldas siinses töös avada eestlaste tõu küsimuse diskussioone ning Juhan Auli töid.¹⁷

Erinevate Ken Kallingu tööde kõrval on kasutatud lisaks välismaiste autorite uuringuid eugeeniliste ideede kajastamiseks. Näiteks Daniel J. Kevles, kelle uurimistöö põhjal oli võimalik kirjeldada eugeenika kujunemist ning praktilisi nähtuseid, mis liikumisele aluse panid. Lisaks anti ülevaade Francis Galtoni ideedest.¹⁸ Idapoolse Euroopa, sealhulgas Eesti eugeenilisi vaateid käsitles Paul J. Weindling. Tema tööst sai informatsiooni üldisemalt ida alade rassilise kuuluvuse teooriate kohta. Seejuures viitas Weindling Ken Kallingu ja Leiu Heaposti varsematele uurimustele.¹⁹

Nagu Eesti eugeenika uurimisel, on ka Eesti ajakirjanduse kontekstis üheks murekohaks asjakohase kirjanduse vähesus ning variatsioon, eriti mis puudutab siinses töös uuritavat ajavahemikku. 1920–1930ndate Eesti ajakirjanduse ajaloo ning olustike kirjeldamiseks on suuremas osas kasutatud kogumikus “Eesti ajakirjanduse ajaloost” ilmunud kirjutist “Eesti Vabariigi ajakirjandusest 1920.–1930. aastatel”, mille autoriks oli Epp Lauk.²⁰ Teiseks olulisemaks tööks ajakirjanduse kirjeldamisel oli Roosmarii Kurvitsa ja Tiit Hennoste “101 Eesti ajakirjanduspala”.²¹ Mõlemad kirjutised andsid hea ülevaate kahe valitud kümnendi ajakirjandusmaailmast. Teostes esines kattuvat teavet, kuid ka erinevaid asjaolusid ning lähenemisi, mida ühes või teises tekstis samalaadselt ei käsitletud. Kirjutistel oli oluline roll siinses töös valitud ajalehe *Vaba Maa* tundma õppimiseks. Siiski töö kirjutamise hetkeks on esimesena nimetatud teos ilmunud 35 aastat tagasi ning võib olla kohati oma käsitlustes vananenud, mistõttu on valitud kõrvale toetavaid uuemaid kirjutisi.

¹⁶ Kalling, “The Application of Eugenics in Estonia 1918–1940”.

¹⁷ Ken Kalling, Leiu Heapost, “Racial Identity and Physical Anthropology in Estonia 1800–1945”, *Baltic Eugenics. Bio-Politics, Race and Nation in interwar Estonia, Latvia and Lithuania 1918–1940*, toim. Björn M. Felder, Paul Weindling, (Amsterdam: Rodopi, 2013).

¹⁸ Daniel J. Kevles, *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity*, (Harvard University Press, 2004).

¹⁹ Paul J. Weindling, “Race, Eugenics and National Identity in the Eastern Baltic: From Racial Surveys to Racial States”, *Baltic Eugenics. Bio-Politics, Race and Nation in interwar Estonia, Latvia and Lithuania 1918–1940*, toim. Björn M. Felder, Paul J. Weindling (Amsterdam: Rodopi, 2013).

²⁰ Lauk, “Eesti Vabariigi ajakirjandusest 1920.–1930. aastatel”.

²¹ Kurvits, Hennoste, “101 Eesti ajakirjanduspala”.

Eugeenikaga seotud teemad on läbi käinud ka varasematest bakalaureuse- ja magistritöödest. Näiteks Helena Ilvese bakalaureusetöö “”Kas Eesti rahvas on välja suremas?” Eesti iibe-teemaline diskussioon ajakirjanduses (1920–1934)”. Töös käsitleti iibeprobleemi, poissmehemaksu, karsklust ja teisi eugeenikute tegevusvaldkonda jäänud teemasid. Lisaks oli sealses töös teiste ajalehtede seas uuritud väljaannet *Vaba Maa*, kuid seejuures keskendudes just rahva sündivuse temaatikale.²² Magistritöödest võib välja tuua näiteks “Race, Nation, and Eugenics in Interwar Estonia Radical Right Journal ERK Magazine”, mille autoriks oli Pin-Yu Chen²³ ning Liisi Veski “Rahvuspsühholoogia ideed 1930. aastate Eestis”.²⁴

²² Tallinna Ülikool, Ajaloo instituut, 2012.

²³ Tartu Ülikool, Johan Skytte poliitikauuringute instituut ja Londoni Ülikooli Kolledž, Slaavi ja Ida-Euroopa uuringute instituut, 2017.

²⁴ Tartu Ülikool, Filosoofiateaduskond, Ajaloo ja arheoloogia instituut, Eesti ajaloo osakond, 2015.

1. Olustik ajakirjanduses 20. sajandi algul

1.1 Ajakirjandus Eestis enne 1933. aastat

20. sajandi alguse Eesti ajakirjandusmaailm oli pidevas muutuses. Trükikodadest väljuv oli Eestis suurema osa ajaloost kontrolli all olnud ning pidi vastama riigikorra nõuetele. Oluliseks punktiks ajakirjanduse ajaloos sai 1918. aasta 24. veebruar, kui kanti ette iseseisvusmanifest, mis nägi ette paljude teiste vabaduste seas ka ajakirjanduse vabat tegutsemist trüki- ja sõnavabaduse näol.²⁵ Kõik see muutus kehtetuks vahetult järgnenud Saksa okupatsiooni kehtestatud repressioonidega.²⁶ Sama aasta 28. novembril sai alguse Vabadussõda²⁷ ning sõjatsensuur lükkas nimetatud trükivabaduste kasutamise edasi ning teoks sai see 1920. aastal, mil need lisati põhiseadusesse.²⁸

Järgnenud kümnendeid iseloomustasid keerulised olud nii sisepoliitikas kui ka majanduses ning ajakirjanduslikke vabadusi piirati taaskordselt 1933. aastal, kui seati sisse eeltsensuur. Viimase ajendiks olid süvenenud pinged seoses riikliku seisukorraga, mis väljendusid näiteks kasvanud töötuse määras ning rahva rahulolematuse suurenemises.²⁹ 1938. aastaks oli kujunenud terviklik trükiseadus, mis arvestatavalt piiras, millist sorti sisu võisid trükikojad avaldada.³⁰ 20. sajandi esimene pool oli ajakirjanduse mõistes muutlik ning sellest tulenevalt kerkib esile küsimus, kas ja kuidas muutus eugeenika probleemkohtade edastamine ühiskonnale.

Vahetult enne 20. sajandi algust oli näha tööhõive suurenemist ajakirjanduse valdkonnas, mida põhjendati peamiselt moderniseerimise protsessiga. Ajakirjaniku ameti populariseerumisega seisti silmitsi uute väljakutsetega. Näiteks, kuidas peaks ühte ajakirjanikku ametiks ette valmistama ja millisest koodist peaks ta kinni pidama.³¹ Siinses töös uuritava *Vaba Maa* kohaselt pidi ajakirjanik olema aktiivse loomuga ning hea sisetundega, leidmaks hästi müüvaid uudiseid. Sedasi oli tekkinud uut sorti ajakirjanik ehk

²⁵ Lauk, "Eesti Vabariigi ajakirjandusest 1920.–1930. aastatel", 36.

²⁶ Mati Graf, *Eesti rahvusriik. Ideed ja lahendused: ärkamisajast Eesti Vabariigi sünnini* (Tallinn, 1993), 243–244.

²⁷ Reigo Rosenthal, "Eesti Vabariigi juhtkonna välispoliitiline ja sõjaline strateegia Vabadussõjas (1918–1920)," *Tuna* 3, (2013): 36.

²⁸ Lauk, "Eesti Vabariigi ajakirjandusest 1920.–1930. aastatel", 36.

²⁹ Samas, 41.

³⁰ Samas, 47.

³¹ Epp Lauk, Anu Pallas, "Early Development of Estonian Journalism as a Profession (from Late 19th Century to 1940)," *Acta Historica Tallinnensia* 13, nr 1 (2008): 52–53.

reporter, kelle roll oli vähem seotud ühiskonna arvamusiidriks olemisega.³² Ajalehtede sisu oli 1920ndateks muutunud vägagi mitmekesiseks. Piir oli siiski seatud riigivastasele tegevusele ja iseseisvuse õõnestamisele. Siseministeeriumi trükiasjade osakonna ülesandeks oli kontrollida ajakirjanduse püsimist antud piirides, mida sätestasid trükiseadus ning konstitutsioon.³³ Pidades silmas kirjeldatud arenguid, on võimalik kasutatud artiklite puhul hinnata nende kommertslikust ehk mis sorti uudised pääsesid ajalehe etteotsa ning peeti paremini müüvateks.

1.2 Ajakirjandus Eestis peale 1933. aastat

Kuna riigis valitsenud olustik oli keeruline seoses majanduslike ja sisepoliitiliste raskuste ning paljude inimeste elujärje kehvenemisega, loodi 1930. aasta 10. juulil kaitseisukorra seadus. Otsust põhjendati riigi julgeoleku tagamisega. Kaitseisukorra seadus andnuks selle rakendamisel õiguse vastavalt kas kaitseväge ülemjuhatajale või sisekaitse ülemale korraldada mitmete teiste valdkondade seas ka ajakirjanduse tegevust. Seejuures ei tulnud enam kinni pidada põhiseadusest ning kaitseisus oleks võinud trükiste avaldamise keelata ja rakendada eeltsensuuri. Sellele toetudes viidigi eeltsensuur sisse 1933. aastal.³⁴

Reguleeriti, millist sorti uudiseid inimestele edastati. Kuni iseseisvuse lõpuni oli ajakirjanduse suunaks kajastada tüüpilisemat ajaviite repertuaari, näiteks moodi ja filmikunsti. Sedasorti sisu pidi asendama sobimatuks peetud uudiseid.³⁵ Jaan Tõnisson, kes algselt oli tsensuuri vastane, kuid oli 1933. aasta tsensuuri kehtestamise võtmeisik, oli väljendanud ajakirjanduse allakäiku. Tõnissoni kohaselt oli ajakirjandus väljas ainult päevakajaliste sensatsioonide leidmisele ning oli kõrvale jätanud kõlbelisuse, mis omakorda seadis ohtu ühiskonna stabiilsuse. Siiski on jõutud järeldusele, et parteide omavaheline konkureerimine ja sisepoliitilised pinged olid ajakirjanduse tsenseerimise peamisteks põhjusteks.³⁶ Tõnissoni valitsuse võimuperiood lõppes 1933. aasta 20. oktoobril ning sellega muutus kehtetuks ka tsensuur, mis naases uuesti 1934. aastal koos Konstantin Pätsi võimule tulemisega ja taaskordse kaitseisukorra sisse seadmisega.³⁷

³² Kurvits, Hennoste, "101 Eesti ajakirjanduspala", 56.

³³ Lauk, "Eesti Vabariigi ajakirjandusest 1920.–1930. aastatel", 40–41.

³⁴ Lauk, "Eesti Vabariigi ajakirjandusest 1920.–1930. aastatel", 41.

³⁵ Kurvits, Hennoste, "101 Eesti ajakirjanduspala", 51.

³⁶ Lauk, "Eesti Vabariigi ajakirjandusest 1920.–1930. aastatel", 42.

³⁷ Kurvits, Hennoste, "101 Eesti ajakirjanduspala", 94.

1934. aastal toimunud riigipöörde tähendas ajakirjanduse täiendavat piiramist.³⁸ Uus režiim juhtis ajakirjandust sundmääruste ning informatsiooni- ja propagandatalitusega. Viimase puhul oli tegemist ametkonnaga, mis pidi toetama uut valitsust ning eest vedama vastavat kihutustööd. Ajakirjandust piiras olulisel määral sundmäärus nr. 19, mis kehtestati 1934. aasta detsembris. Määruse kohaselt pidi väljaantav sisu olema ühiskonnale kasulik ning arendav ja ühtlasi uut valitsust toetav. Ajakirjanduse sündsamaks muutmiseks ei lubatud enam avalikustada uudiseid näiteks suitsiididest. Ajalehtede sisu sobivust kontrollis informatsiooni- ja propagandatalitus ning eksimuste korral määrati näiteks rahaline karistus. Lisaks andis nimetatud organ kohustuslikku sisu, mis pidid ajalehtedes ilmuma.³⁹ *Vaba Maa* kirjeldatud piirangutest alati kinni ei pidanud, mis tähendas väljaandele rahalisi trahve.⁴⁰ Puudulik koostöö režiimiga viis ajalehe *Vaba Maa* sulgemiseni 1938. aastal.⁴¹

1.3 Väljaanne *Vaba Maa*

Väljaanne *Vaba Maa* loodi 1918. aasta 5. detsembril ning tegutses kuni valitsuse korralduseni lehe sulgemiseks 1938. aasta 4. märtsini. Ajalehele panid aluse *Päevalehe* ajakirjanikud, kelle seas oli olnud ka Jüri Vilms⁴², kes oli eugeenik Juhan Vilmsi vend.⁴³ Väljaandest sai Tööerakonna häälekandja, mis seisis erakonna poliitiliste veendumuste eest. Ajastu kontekstis oli seetõttu poliitilises osas tegu klassikalise päevalehega.⁴⁴ Asutati ka kirjastusosaühisus “Vaba Maa”, mis kindlustas lehe ilmumise. Seejuures oli tegu ühe eeskujulikuma trükikojaga.⁴⁵

Eesti Tööerakond loodi 1917. aastal ning selle oluliseimaks juhiks oli algselt Jüri Vilms. Ajalehe *Vaba Maa* meediaalast tööd erakonna poliitiliste ideede ühiskonnas levitamisel on hinnatud üpris edukaks. Ideoloogilisest küljest oli erakonna maailmavaade ajas muutuv. Algusaastail kuuluti vasakparteide sekka, kuid hiljem liiguti poliitilisel skaalal tsentri suunas. Peamisteks toetajateks olid keskklassist pärit inimesed ning peale Vilmsi olid tuntumateks

³⁸ Lauk, “Eesti Vabariigi ajakirjandusest 1920.–1930. aastatel”, 59.

³⁹ Kurvits, Hennoste, “101 Eesti ajakirjanduspala”, 94.

⁴⁰ Samas, 57.

⁴¹ Samas, 95.

⁴² Kurvits, Hennoste, “101 Eesti ajakirjanduspala”, 56.

⁴³ Andres Veske, Ken Kalling, “Parema inimrassi suunas. Eugeenika eilne ja tänane päev”, *Horisont*, nr 2 (märts 2011): 12.

⁴⁴ Kurvits, Hennoste, “101 Eesti ajakirjanduspala”, 56.

⁴⁵ Lauk, “Eesti Vabariigi ajakirjandusest 1920.–1930. aastatel”, 48.

liikmeteks näiteks Ants Piip ja Otto Strandman⁴⁶ ning eugeenikutest Juhan Luiga, Juhan Vilms ja Hans Madissoon. Eugeneiline liikumine ja selle seisukohad olid laiemalt kajastatud ka Eesti ühiskonnas ning sellealaseid punkte võis samuti näha Tööerakonna põhikirjas.⁴⁷

Väljaannet võis Eestis pidada uuenduslikuks, sest võeti eeskuju Ameerika ajakirjanduse arengutest. Peamine rõhk asetati päevakajalistele uudistele, millega sooviti jõuda võimalikult paljude lugejateni. Lehes ei olnud enam olulisel kohal harivad lood või poliitika, vaid näiteks krimiuudised. Lugejatelt said positiivset tagasisidet ka lehes ilmunud Gori⁴⁸, ehk karikaturist Georg Tõnissoni pilapildid.⁴⁹ Uudne oli ajalehe sisu ülesehitus. Artiklid olid seda olulisemad, mida suuremad olid nende pealkirjad ning nendes pidi koheselt kajastuma, millist informatsiooni lugeja tekstist saab. 1920ndate keskpaiku oli *Vaba Maa* trükiarvult esikohal, kuid edaspidi said lehele osaks majanduslikud raskused. Lugejate arv oli languses ning *Vaba Maa* algselt unikaalseks teinud lahendused leidsid kasutust ka teistes ajalehtedes. Tekkisid uued väljaanded, mis spetsialiseerusid ainult sensatsioonilistele uudistele.⁵⁰

Epp Lauk on oma uurimustes käsitlenud Eestis ilmunud päevalehtede trükiarvu ning andnud ülevaate ka väljaandest *Vaba Maa*. Nimelt oli uuritavas ajavahemikus täheldatav trükiarvude ehk tiraažide ebakorrapärasus. Numbrite kasvu ja tõusu võisid mõjutada näiteks sündmuste kajastamine, mis ühiskonnale erilist huvi pakkusid. *Vaba Maa* tiraažiks oli Lauk hinnanud ligikaudselt 13 000, mis olevat pigem ootamatu, sest väljaande enda statistika kohaselt pidanuks olema tegu ühe levinuma ajalehega Eestis. Võrdluseks sai tuua välja ühe enim trükitud väljaande pealkirjaga *Päevaleht*, mille trükiarv võis ligikaudu olla kuni 50 000.⁵¹ Kirjeldatud tulemused ei pruukinud tõepoolest olla ootuspärased, arvestades *Vaba Maa* üleüldist iseloomustust ning kajastust erinevates teostes, mis loovad pigem laiahaardelise ja eduka ajalehe mulje.

⁴⁶ Mati Graf, *Parteid Eesti Vabariigis 1918–1934: koos eellooga 1905–1917 ja järellooga 1934–1940* (Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli kirjastus, 2000), 125.

⁴⁷ Kalling, "The Application of Eugenics in Estonia 1918–1940", 54.

⁴⁸ Kurvits, Hennoste, "101 Eesti ajakirjanduspala", 56.

⁴⁹ Samas, 90.

⁵⁰ Samas, 56–57.

⁵¹ Lauk, "Eesti Vabariigi ajakirjandusest 1920.–1930. aastatel", 62.

2. Eugeenika

2.1 Eugeenika süünd

Eugeenikat liigitatakse rohkem maailmavaateks kui teaduslikuks suundumuseks, mis jõudis inimesteni 1800ndate aastate geeni- ja loodusteaduste arengu vaimus.⁵² Eugeenilisele liikumisele alusepanijaks on peetud Francis Galtonit, kui ta 1883. aastal kreeka keelest inspireeritult koondas idee ühe märksõna alla. Tõlkides sõna *eugenēs*, oleks selle vaste hea või soovitav päritolu. Eugeenika omas kõrgajal arvestatavat kõlapinda erinevates riikides ning seda rakendati piirkondlike erinevustega lootuses luua perfektsemat inimkonda. Selleks taheti suunata teadlikult inimeste partneri valikut paljunemise eesmärgil, valides vanemaiks vaid need, kel on näiteks riigikorra poolt defineeritud paremad omadused. Usuti, et geenide kaudu saab lahendada ka ühiskonna valupunkte nagu seadusevastast tegevust ja vireleva kodanikkonna probleemi.⁵³ Mõttevool oli suuresti mõjutatud Charles Darwinist ning tema evolutsiooniteooriast, millest joondudes loodi uusi ideoloogiaid⁵⁴, näiteks sotsiaaldarvinism.⁵⁵

Soov, et tuleviku inimkond esindaks vaid kvaliteetseid omadusi, tuli praktilistest kogemustest looma- ja taimekasvatusest. 19. sajandiks oldi jõutud teadmiseni, et kui sooviti kindlate omadustega järglasi, tuli paljunema suunata isendeid, kel soovitud omadused olid enim märgatavad. Taolise seaduspärasuse leidmine tekitas paljudes küsimuse, et kas inimesed saaksid samuti vähendada hälvete osakaalu õige paljunemispoliitikaga.⁵⁶ Sedasorti mõte oli siiski oluliselt vanem ning leidis praktilist kasutamist juba antiikajal. Tugevama rahva loomisest läbi nõrgemate paljunemiselt kõrvaldamise rääkis 5. saj eKr näiteks Platon. Ka tema võrdles loomi inimestega ning õigustas selle alusel valikulist paljunemist. Eugeenika on mitmekülgne mõiste, mille alla võivad kuuluda erinevad variatsioonid ning ideed, mis koonduvad sarnase eesmärgi alla, milleks oli peamiselt veatuma populatsiooni loomine.⁵⁷

Francis Galton pidas paljunemiseks kõlblikeks eelkõige ühiskonna eliiti ning uskus, et nende seast sünniksid riiki edasiviivad kodanikud. Lisaks jättis ta kõrvale inimest mõjutavad

⁵² Veske, Kalling, "Parema inimrassi suunas. Eugeenika eilne ja tänane päev", 11.

⁵³ Chloe S. Burke, Christopher J. Castaneda, "The Public and Private History of Eugenics: An Introduction", *The Public Historian* 29, nr 3 (2007): 6.

⁵⁴ Leena Kurvet-Käosaar, "'Algupärase talupojavere jõud.'" Eesti tõu küsimus Aino Kallase loomingus", *Keel ja Kirjandus* 10 (2009): 732.

⁵⁵ Ken Kalling, "Karskustöö sünnitab eugeenikaliikumise," *Mäetagused*, nr 36 (jaanuar 2007): 59.

⁵⁶ Kevles, *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity*, 3.

⁵⁷ Celia Deane-Drummond, *Genetics and Christian Ethics*, (Cambridge University Press, 2006), 55–56.

keskkonnaolud ning väitis, et ka sotsiaalse mobiilsuse abil ei annaks madalamatest klassidest inimesed sama häid tulemusi, kui kõrgeist klassist põlvnenud inimesed. Seejuures väitis Galton, et nad ei suuda saavutada samasugust talenti ega mainet.⁵⁸ Nagu talendi puhul, usuti, et ka negatiivsed väljundid, nagu illegaalsele teele sattumine, oli indiviidile kandunud läbi vanemate.⁵⁹ Kui looduses kehtis seaduspära, kus järglasi said parimad isendid, siis inimühiskonnas see loomulikult teel ei toiminud kaastunde ja arstiabi tõttu, mis aitasid paljuneda ka nõrgematel. Sellest tulenevalt oli eugeenikute sooviks vastava organi olemasolu, mis suudaks kirjeldatud protsessi nende vaate kohaselt organiseerida.⁶⁰

Eugeenikat saab jagada kaheks kategooriaks, milleks on negatiivne ja positiivne eugeenika.⁶¹ Positiivne eugeenika seisnes näiteks meetodites, mis aitasid kaasa populatsiooni tõstmisele ning tihtipeale ei pruukinud eristada kõlblikku ja mitte kõlblikku inimrühma. Sellist suunda nimetati ka pronatalismiks. Negatiivse eugeenika eesmärgiks oli seevastu suunata rohkem tähelepanu just nendele inimestele, kelle omadusi peeti ebasoodsateks. Näiteks need, kes kannatasid pärilike terviseprobleemide all. Sedasorti inimeste järglaste saamine oli negatiivse eugeenika pooldajate hinnangul problemaatiline.⁶²

Üleüldiselt oli eugeenilisele liikumisele ka vastaseid, kes argumenteerisid selle tõekspidamiste vastu. Kõlasid vastuväited, kus lükati ümber seisukohta, et paremad vanemad tähendavad kindlasti paremaid lapsi, kuna terveid lapsi sünnib ka vigastelt vanematelt. Lisaks, et kõiki töölisklassi inimesi ei saanud pidada oma klassilise päritolu tõttu paljunemiseks kõlbmatuteks. 1920–1930ndatel käisid debatid vaimsete raskustega laste sündimuse üle, mis kokkuvõttes tõid ilmsiks, et probleemsed järglased võivad tulla ka tervete inimeste paaritumisest ning mõndade allikate kohaselt oli sellise juhu tõenäosus isegi suurem. Eugeenikute valikulise paljunemise idee probleemiks toodi ka seda, et vaimseid puudeid põhjustavat geeni olnuks keeruline tuvastada ja selle kõrvaldamine võtnuks paljusid generatsioone.⁶³ Ka tänapäeval on teada, et teadmised pärilikkusest ning geneetikast olid veel piiratud ning tihtipeale vigased.⁶⁴ Siiski on olnud eugeenilisel liikumisel panus praegusel ajal kasutusel olevates abinõudes. Näidetena võib mainida sünnieelset diagnostikat, pärilikkusalast konsulteerimist ning meditsiinilise abiga viljastamist.⁶⁵

⁵⁸ Kevles, *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity*, 4.

⁵⁹ Deane-Drummond, *Genetics and Christian Ethics*, 57.

⁶⁰ Veske, Kalling, "Parema inimrassi suunas. Eugeenika eilne ja tänane päev", 11.

⁶¹ Deane-Drummond, *Genetics and Christian Ethics*, 57.

⁶² Veske, Kalling, "Parema inimrassi suunas. Eugeenika eilne ja tänane päev", 11–12.

⁶³ Kevles, *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity*, 164–165.

⁶⁴ Deane-Drummond, *Genetics and Christian Ethics*, 57.

⁶⁵ Veske, Kalling, "Parema inimrassi suunas. Eugeenika eilne ja tänane päev", 15.

2.2 Kaduv rahvas ja degeneratsioon

Alates 20. sajandist oli Eestis näha tõusu eugeeniliste ideede levimisel. Kodumaise vastena oli kasutusel ka termin “tõutervishoid”. Uuritaval ajastul kasutatav termin “tõug”, mille kasutusala on peamiselt loomakasvatus, kandis tollal laiemat tähendust erinevate ühtsete omadustega rühma kirjeldamisel. Näiteks hõlmati kultuurilisi, bioloogilisi ja keelelisi omadusi.⁶⁶ Eugeneika levimise oluliseks põhjuseks oli kartus rahva võimaliku kadumise pärast, mis tõusis esile madala iibega.⁶⁷ Eesti puhul hinnati seda peamiselt keele püsimise seisukohalt. Kirjeldatud murekoht ei olnud alusetu, sest kodumaalt väljarändamine või teise kultuuri, näiteks saksa, omaksvõtmine oli üpris levinud ning seda eelkõige haritud ühiskonna liikmete seas. Selline tendents oli vastuolus rahvuslaste *sloganiga*, mille kohaselt oleks tulnud saada suureks vaimult.⁶⁸

Järgmiseks murekohaks peeti olemasoleva rahvastiku kvaliteedi langust keskkonna ja tervist kahjustavate otsuste läbi. Olukorda peeti veelgi tõsisemaks kontekstis, kus väljaspool nähti eestlaste puhul eelkõige talurahvast, jäädes seejuures alla arenenumatele rahvastele. Sellest tulenevalt ei nähtud ka edasist potentsiaali arenguks ega omariikluseks.⁶⁹ Eestlaste tervise ja tulevaste põlvete heaoluks sooviti ohjata liigset alkoholi tarbimist.⁷⁰ Teadlikud sammud rahva tervise hoidmiseks tehti juba 19. sajandi lõpul karskust propageerivate ühenduste näol. Peamiselt kohalike inimeste poolt loodud seltsid olid ühed esimesed, mis olid suunatud ühiskonna arendamisele ja tervishoiu teadmiste levitamisele.⁷¹

Seksuaalsel teel levinud haiguseid peeti üheskoos alkoholiga rahvast kahjustavaks asjaoluks. Neis mõlemas nähti rahva degenerereerumise põhjustajaid nende negatiivse mõju tõttu järgnenud põlvkondadele.⁷² Kuna usuti, et seksuaalsel teel levinud haigused ja kalduvus joomarlusele kutsuvad esile väärarenguid, oldi ka veendumusel, et kõrvalekalded arenevad üha tugevamaks, mida kauem seda põlvest põlve edasi kantakse ning neljandaks

⁶⁶ Ken Kalling, “The Application of Eugenics in Estonia 1918–1940”, 50.

⁶⁷ Deane-Drummond, *Genetics and Christian Ethics*, 59.

⁶⁸ Kalling, “The Application of Eugenics in Estonia 1918–1940”, 50.

⁶⁹ Kalling, “The Application of Eugenics in Estonia 1918–1940”, 50–51.

⁷⁰ Björn M. Felder, “Introduction: Eugenics, Sterilisation and the Racial State: The Baltic States, Russia, and the Global Eugenics Movement”, *Baltic Eugenics. Bio-Politics, Race and Nation in interwar Estonia, Latvia and Lithuania 1918–1940*, toim. Björn M. Felder, Paul J. Weindling (Amsterdam: Rodopi, 2013), 10.

⁷¹ Kalling, “The Application of Eugenics in Estonia 1918–1940”, 51.

⁷² Felder, “Introduction: Eugenics, Sterilisation and the Racial State”, 9.

generatsiooniks pidi väärareng päädima viljatuks jäämisega. See oli põhjuseks, miks degenerereerumises nähti otsest ohtu eestlaste püsijäämisele.⁷³

Võrreldes teiste Baltikumi riikidega nagu Läti ja Leedu, on Eestit hinnatud eugeenika vallas kõige eesrindlikumaks.⁷⁴ Tõutervise propageerimine elavnes veelgi peale omariikluse saavutamist. Kui eugeenikud olid algselt tihedalt seotud karskusliiduga, siis 1924. aastal loodi iseseisev organisatsioon, milleks oli Eugeneika Selts “Tõutervis”, peale 1931. aastat aga uue tiitliga Eesti Eugeneika ja Genealoogia Selts. Ühenduse eestvedajateks olid suures osas meditsiini eriala spetsialistid, näiteks pediaater Aadu Lüüs. Nende kõrval olid olulistel kohtadel ka teisi haritlasi, kellest üks tuntum oli bioloog Juhan Aul. Eugeneiliste ideede ühiskonnas teadvustamisega tegelesid enim Hans Madisson ning Juhan Vilms, kes omasid samuti meditsiiniharidust.⁷⁵ Ka mujal oli tavaline, et eugeenikute ringkonnad koosnesid suures osas ülikooli ja meditsiini taustaga inimestest.⁷⁶

Eugeenika Seltsi juhtkond töötas välja üldisemad eesmärgid, mille poole organisatsioon pidi püüdlema, mis avaldati nende põhikirjas. Tuli ära hoida populatsiooni degenerereerumist, mis ühelt poolt tähendas haiguste ning alkoholi tarbimise piiramist ja teiselt poolt inimeste heaolu arendamist. Viimast plaaniti näiteks eluasemega seotud probleemide lahendamisega, laste ning emaduse toetamisega ja lastekasvatamise tingimuste parandamisega. Eesmärkide täitmiseks jätkati süvitsi eugeenika abil soovitud probleemide lahendamise uurimist ja korraldati ühiskondlikku teavitustööd. Üheks konkreetsemaks väljundiks olid abiellujatele eelneva konsultatsiooni andmine eugeenikute poolt sisse seatud nõuandlates.⁷⁷

Kuigi Eesti näitel olid suuremas osas levinud rahva juurdekasvu soodustavad meetodid, praktiseeriti ka sündivust piiravaid meetmeid, näiteks steriliseerimist.⁷⁸ Suguvõimetuks muutmise kiideti heaks 1936. aastal ning muutus legaalseks praktikaks järgnenud aastal. Steriliseerimine pidi rakenduma inimestele, kes omasid näiteks vaimseid kõrvalekalduvusi, mida hinnati järgmistele põlvedele edasikanduvateks.⁷⁹ Protseduuri läbiviimiseks tuli esitada avaldus vastavale komisjonile, mida võis teha näiteks steriliseeritav või tema eest vastutavaks määratud isik.⁸⁰ Heaks kiidetud avalduse puhul viidi protseduur läbi ka juhul, kui

⁷³ Veske, Kalling, “Parema inimrassi suunas. Eugeneika eilne ja tänane päev”, 13.

⁷⁴ Felder, “Introduction: Eugenics, Sterilisation and the Racial State”, 5.

⁷⁵ Veske, Kalling, “Parema inimrassi suunas. Eugeneika eilne ja tänane päev”, 13.

⁷⁶ Weindling, “Race, Eugenics and National Identity in the Eastern Baltic”, 37.

⁷⁷ Veske, Kalling, “Parema inimrassi suunas. Eugeneika eilne ja tänane päev”, 13.

⁷⁸ Samas, 13.

⁷⁹ Kalling, “The Application of Eugenics in Estonia 1918–1940”, 59.

⁸⁰ Veske, Kalling, “Parema inimrassi suunas. Eugeneika eilne ja tänane päev”, 13.

steriliseerimisele määratu otsusega ei nõustunud.⁸¹ On hinnatud, et peale suguvõime tegevise seadustamist viidi protseduur läbi 41 isikul, kuid säärast tegevusviisi kasutati tõenäoliselt varemgi.⁸²

2.3 Eestlaste kuuluvuse küsimus

Antud uurimistöös analüüsitavates artiklites oli suuremas osas juttu positiivse ja negatiivse eugeenika ideedest, kuid kohati puudutati ka eestlaste rassilise kvaliteedi ja kuuluvuse küsimust. Rassi arutelud, kus neid kategoriseeriti erinevatesse positiivsema ja negatiivsema kuvandiga gruppidesse, olid ajastule omased. Sedasi lõi rassiteadlane Arthur Gobineau pingerea, kus madalamatel astmetel asetsesid negriidne ja mongoliidne rass. Neist mõlemast kõrgemale seadis Gobineau kaukasoidid.⁸³ Kahte alumisse rassi kuulumine tähendas ka seostatust arengus mahajäämusega ning balti rahvaste puhul käisid debatid, kas kuuluti järjestuses pigem madalamasse või rohkem arenenud kõrgemasse rassi.⁸⁴ 19. sajandi teisel poolel rassilised klassifikatsioonid täienesid ning antropoloog Joseph Deniker lisas uueks kaukasoidide alarühmaks põhja rassi,⁸⁵ mille tunnuseid kirjeldatakse edasises täpsemalt seoses eesti antropoloogiliste uurimustega.

Eestlaste identiteedi ja kuuluvuse küsimuses suunitleti just viimase, põhja kuuluvuse poole. Põhjuseid oli mitmeid, milleks esimene oli Balti identiteedi vähene autoriteet rahvusvahelisel pinnal ning äsja iseseisvunud riigi ainüksi sellega sidumist ei peetud tulemuslikuks. Teiseks raskendas asjaolusid Eesti geograafiline asend, mis seadis väljakutse endi Venemaast eristamise osas.⁸⁶ Põhja verega seotus oleks vaigistanud kahtluseid, et eestlaste puhul olnuks tegu mongoliidsesse rassi kuulunud rahvaga. Nimetatud rassi kuulumine oleks võinud omariiklust asetada küsitavale pinnale, sest näiteks loodusteadlane Ernst Haeckel oli oma õpetustes väljendanud, et viimased ei olnud taoliseks arenguks valmis.⁸⁷

Eesti antropoloogia üheks olulisemaks eestvedajaks ning alusepanijaks 20. sajandi esimesel poolel on peetud Juhan Auli, kes esmakordselt hakkas süvitsi koguma ning jäädvustama

⁸¹ Kalling, "The Application of Eugenics in Estonia 1918–1940", 59.

⁸² Veske, Kalling, "Parema inimrassi suunas. Eugeenika eilne ja tänane päev", 13.

⁸³ Kurvet-Käosaar, "Algupärase talupojavere jõud." Eesti tõu küsimus Aino Kallase loomingus," 732–734.

⁸⁴ Weindling, "Race, Eugenics and National Identity in the Eastern Baltic", 34.

⁸⁵ Weindling, "Race, Eugenics and National Identity in the Eastern Baltic", 38.

⁸⁶ Rein Ruutsoo, "The Estonians: Identity of Small Nation in Past and Present", *Anthropological Journal on European Cultures* 6, nr 1 (1997): 79.

⁸⁷ Weindling, "Race, Eugenics and National Identity in the Eastern Baltic", 36–37.

eestlaste antropoloogilisi andmeid. Auli poolt isiklikult analüüsitud uurimisaluste suurusjärku on hinnatud 50 000-le inimesele. Tema uurimisala koosnes nii saartest, kui ka mandri Eestist. Teadustöö käigus jäädvustas ta lisaks kadumise ohus olnud rahvaid nagu vadjalasi ning isureid.⁸⁸ Juhan Auli üheks eesmärgiks oli oma tööga tõestada, et mitmete välismaiste autorite hinnangud eestlaste kohta ei pidanud paika ning, et mongoliidse kuuluvusega seostamisel ei olnud tõepõhja.⁸⁹

Enda kirjutistes rääkis Aul oma teadustöö tulemustest ning argumenteeris vastu teiste uurijate kirjutistele. Näiteks Sten de Geer, Rootsist pärit antropoloog, oli avaldanud endapoolse teooria, kus nimetatud põhja rassi kuuluvat populatsiooni võis leida üpris piiritletud määral väljaspool tema enda kodumaad. Seega Eesti alasid kujutas de Geer kui põhja verest pigem puutumatuks jäänud ala. Aul pidas sellise tulemuseni viinud kriteeriumeid liialt kitsaks ning enda vastukaaluks tehtud töös laiendas ta mõjutavaid tegureid.⁹⁰

Sten de Geer, kui ka mitmed teised, toetusid kolmele peamisele näitajale. Esiteks kaardistati peaindeksit, mis põhja kuuluvuse puhul ei tohtinud olla kõrgem kui 78. Teiseks, indiviidi minimaalseks pikkuseks oli seatud 168 cm ning kolmandaks kriteeriumiks oli heledat tooni karvkate ja silmad. Juhan Aul tõi enda töös sisse neljanda lisapunkti, milleks oli näo hindamine vastava indeksi alusel. Kui Aul rakendas enda uurimiserühma põhjal järelduste tegemiseks neid nelja alust, sai ta anda hinnangu, et põhja rassi osakaal oli 25%, mis oli vaid 6% madalam Rootsist.⁹¹

Teiseks laiemalt levinud rühmaks põhja rassi kõrval peeti nõndanimetatud ida-balti rassi. Oldi arusaamal, et sedasorti inimrühm oli kujunenud mongoliidse kuuluvusega inimeste segunemisel põhja tunnustega inimestega. Nende tunnustena toodi välja näiteks heledapoolseid silmi ning karvkatet, esilekerkivamat alalõuga ning pigem väiksemat nina.⁹² Tegu oli rühmaga, mida võrreldes põhja rassiga peeti tunnuste poolest mitmekesisemaks ja seetõttu oli inimeste antud rühma liigitamine suurem väljakutse. Sellest tulenevalt nägi Juhan Aul vajadust ida-balti rassi põhjalikumaks tundmaõppimiseks.⁹³

⁸⁸ Helje Kaarma, Jaan Kasmel, "Juhan Aul ja füüsilise antropoloogia areng Eestis", *Eesti statistikaseltsi teabevihik. Statistika ja eluteadused* 21, toim. Ene Narusk, Ott Heinapuu, (märts 2011): 36.

⁸⁹ Kalling, Heapost, "Racial Identity and Physical Anthropology in Estonia 1800–1945", 83.

⁹⁰ Samas, 92–93.

⁹¹ Samas, 92–93.

⁹² Weindling, "Race, Eugenics and National Identity in the Eastern Baltic", 37.

⁹³ Kalling, Heapost, "Racial Identity and Physical Anthropology in Estonia 1800–1945", 93.

Inimgruppide uurimised viisid ka olukordadeni, kus võidi näha grupipõhist järjestust. Nimelt oli mitmeid autoreid, kes õpilaste vaimsete näitajate analüüsimisel tegid järeldusi, et tulemused olid kõrgemad just põhja rassi peamistes levialades. Juhan Aul taolisi tulemusi enda töödes ei kinnitanud ning üleüldiselt ei toonud Eestis olevatest gruppidest ühtegi paremuselt esile. Ühiskonna käekäiku seostas Aul siiski olulisel määral inimeste bioloogiliste omadustega. Antropoloogilised uuringud leidsid Eestis arvestatavat kõlapinda, kuid võrreldes mõne muu riigiga, näiteks Natsionaalsotsialistliku Saksamaaga, siis antud teadusharu ideoloogilistel eesmärkidel pigem ei kasutatud. Üleüldiselt on hinnatud, et kuigi Eestis olid eugeenilised ideed ning praktikad levinud, siis ei olnud need seotud riigis olnud erinevate rassidega.⁹⁴

⁹⁴ Samas, 93.

3. Eugeenika kajastamine 1920–1930ndatel

3.1 1920ndad

Järgnevalt võetakse lähema vaatluse alla siinses uurimuses esitatud kriteeriumitele vastanud kirjutised. Uuritaval ajaperioodil esimene kriteeriumitele vastanud kirjutis pärines 1925. aasta 7. aprillist. Alkoholi tarvitamise probleemide ja karskusliikumise tegevuse üle arutati artiklis “Meie ebamäärane karskusetegewus”. Teksti alustati väitega, et alkoholi liigtarbimise all kannatavaid inimesi plaanitakse ravima hakata uutes raviasutustes hüпноосiga ning riik eraldab selleks hinnanguliselt 500 000 marka. Artikli autor peab karskusliidu kava jaburaks ning nende üleüldist tegutsemist läbikukkunuks, sest alkohoolikute osakaal olevat olnud endiselt kõrge, hoolimata kõrgetest riigi toetustest. Lisaks kirjeldati, et karskusliidule antud raha ei kasutata karskuse edendamiseks, vaid teadustöö tegemiseks, mis aina käsitlevad alkoholi kahjulikkust. “On leitud, et alkohol suurendab “verepaksust” kasside ja kodujäneste weres... Mis on kõigel sellel tegemist Eesti karskusega!”⁹⁵

Kirjutis “Meie ebamäärane karskusetegewus” ilmus kümneleheküljelises ajalehes ning asus teisel leheküljel esimese mahuka artiklina, jagades lehekülge järjeromaaniga. Seega võib väita, et tegu oli juhtkirjaga. Pealkiri oli samuti suuremas fondis ning lugejale kergesti märgatav. Sedasorti soodsa paigutuse põhjal on võimalik hinnata, et artiklit ning selle edastatavat sõnumit peeti oluliseks ning lugejaskonnale kordaminevaks. Kriitika osaliseks oli saanud karskusliikumine. Alkoholi tarvitamise piiramine oli tähtis ka eugeenilises maailmavaates. Kirjutise tooni võis pidada pigem neutraalseks ning esitatud sisu ei tuginenud emotsionaalsetele seisukohtadele, kuigi leidis ka värvikamat väljendusviisi ning võrdlusi. Artikli autor esitas oma probleemkohad arusaadavalt ning põhjendas, miks ta karskusliidu tegevust heaks ei kiitnud. Peamiseks etteheiteks näiski olevat riigilt saadud raha valesti või ebaefektiivselt kasutamine ning tulemusetuse varjamine.

Kuigi artiklis “Meie ebamäärane karskusetegewus” väljendatakse olulisel määral rahulolematust karskusliidu tegevuses, ei olnud autor nende püüete vastu. Nenditi alkoholi liigtarvitamise probleemi tõsidust ning vajalikkust astuda õigeid samme. Artikli põhirõhk asus karskusliidul, mis oli tihedalt seotud eugeenilise liikumisega. Üleüldiselt võis hinnata, et tegu oli kaalutletud ning argumenteeriva artikliga, mille eesmärk ei olnud karskustegevusele

⁹⁵ J. L., “Meie ebamäärane karskusetegewus”, *Vaba Maa*, 7. aprill, 1925.

vastu seista, vaid esitada autorile silma jäänud murekohti. Esitati ka mõned näited, kus oleks olnud võimalik paremini toimida. Kirjutises sai täheldada mina stiilis kõnepruuki. Autori tähiseks oli J. L. *Vaba Maa* kontekstis võis lühendit kasutada Johannes Lehtmann, Jaan Lintrop, Juhan Luiga või Hindrik Prants.⁹⁶

Järgnev artikkel ilmus 1925. aasta 24. septembril pealkirjaga “Küsimusi arstipäewalt”, kus räägiti peamiselt abielust ja seksuaalkäitumisest. Väideti, et Eesti eugeeniline liikumine keskendus liigselt poissmeestele, mitte naistele, kes lapsi sünnitavad. Autor toob näite noorest lehest, kes võrgutab noorperemehe intiimsuhtesse. Kuigi lesk sunniti lahkuma, jätkas ta oma käitumist, mõjutades negatiivselt noorte meeste arusaama paarisuhtest ja pere loomisest. Ehk harrastatakse suguelu, mis ei vii abielu ega tervete järglasteni. Tuuakse välja, et noortel tegusatel inimestel oli vähe võimalusi tutvuda, kas siis teadustöö või talu juhtimise kõrvalt. Seevastu sõnati: “Kergemeelsed leiavad üksteist aegsasti”. Artiklis leiti, et riik peaks aitama noortel ohvitseridel leida sobivat kaaslast, kuna nende kasvatamisse on palju panustatud ning nad peaksid teenima tõutervise eesmärke. Võrdluseks toodi edukat Tori hobuste aretust. Artikli lõpus väljendati eestlaste tõulise olukorra madalseisu ning autor sõnas: “Miks on inimene halvem kui loom, et tema tõugu ei suudeta parandada?”.⁹⁷

Artiklis “Küsimusi arstipäewalt” kirjeldati pikemalt kuidas ühiskonna paremik peaks tõsiselt suhtuma abielusse ja pere loomisesse eestlaste tõulise väärtuse parandamiseks. Siinses artiklis oli kasutatud mina stiilis kõnepruuki, kus autor väljendas enda arvamust. Keelekasutust oli võimalik hinnata väljendusrikkaks. Kuigi artikli algul ei kiidetud heaks eugeenikute suunitlust vallaliste noorte osas, ei olnud tegu eugeenilistele ideedele vastuseisva tekstiga, vaid sooviti valikulise paljunemisega arendada eestlaste omadusi ning autori eugeenika alased vaated tulid üheseltmõistetavalt esile. Seega ei pidanud autor probleemkohaks eugeenikute eesmärke ega ideoloogiat, vaid tollast tegevuskava, milles autori hinnangul ei pööratud piisavalt tähelepanu naissugupoolele.

Ka seekordse ajalehe pikkuseks oli kümme lehekülge, kuid kirjutis asetses eelnevalt kirjeldatud artikliga võrreldes tagapool ehk koos teisejärguliste uudistega kuuendal leheküljel. Lisaks oli tegu antud lehekülje viimase, kõige alumise artikliga. Ka pealkirja suurus oli väiksem ning vähem silmatorkavam võrreldes teiste samal lehel asetsenud kirjutistega. See-eest oli tegu võrdlemisi mahuka kirjatööga, mis täitis leheküljest peaaegu

⁹⁶ “Eesti biograafiline andmebaas ISIK,” Eesti Kirjandusmuuseum, külastatud 02.05.2026.

⁹⁷ J. L., “Küsimusi arstipäewalt”, *Vaba Maa*, 24. september, 1925.

poole. Võrreldes eelnenud kirjutisega “Küsimusi arstipäewalt”, ei asetatud seekordset artiklit sama soodsale positsioonile. Võimalik, et kirjutist ei peetud ajalehele sama kasumlikuks või lugejaid köitvaks. Autoriks oli taaskord J. L.

Järgmine kirjutis, mis mõningaste eugeeniliste aspektide osas skeptilisust avaldas, oli 1926. aasta 9. veebruari artikkel “Kuidas parandada inimtõugu?”. Kirjutises tutvustatakse eugeenilise maailmavaate põhimõtteid ning selle kujunemist. Räägiti, et tutvustatav ilmavaade oli uudne ja alguse sai see Francis Galtoni töödest. Ideoloogia pidi seisma kultuurrahvaste säilimise eest, mida nähti ohus olevat ühiskonna madalamate klasside arvuliselt suurema paljunemise tõttu. Nende sekka loeti näiteks vaimsete kõrvalekalduvuste ja alkoholiprobleemidega inimesi, kelle järglased pidid viima rahvuse degenereerumiseni. Järgnevalt esitati küsimusi uuringute kohta. Bioloogilisi eksperimente on keeruline teha juba loomadel, rääkimata inimestest, keda ei saa kontrollitud tingimustes uurida. Samuti toodi esile, et eugeenika puhul oli soovitud vastus sageli juba teada, ehk kuidas tagatakse sel juhul tulemuste kallutamatus.⁹⁸

Artikkel “Kuidas parandada inimtõugu?” koosnes kahest peamisest osast: eugeenika, kui uue ideoloogia kirjeldusest ning selle uurimise murekohtadest. Teksti kõneviisi võis hinnata neutraalseks. Lauseehitustes ei kasutatud värvikaid kujundeid ega emotsionaalseid väljendeid. Esitatud informatsioon mõjus lugejale objektiivselt ning kogu artikli eesmärgiks tunduski olevat informatsiooni edastamine. Kuna toodi välja eugeenika eesmärgid ilma hinnanguteta ning seejuures murekohad selle uurimisel, ei üritata lugejat kallutada väljaande soovitud suunas. Taoline informatsiooni esitus võib soodustada lugejat oma arvamust kujundama. Seega artikli murekohaks oli eugeenika, kui populaarsust kogunud ideoloogia teaduslik ning aus põhjendatus selle edasiseks rakendamiseks.

Kirjutise pealkiri oli trükitud suuremas fondis ning oli lugejale hästi nähtav. Ühtlasi oli tegu lehekülje esimese artikliga, mis kasutas lehekülje mahust ligikaudu veerandit. Seevastu asetses seekordne tekst ajalehe tagumises osas ehk kümneleheküljelises numbris kaheksandal leheküljel, koos muude uudiste ning teadaannetega. Seni käsitletud artiklitest oli tegu kõige tagumisel leheküljel asetsenud kirjutisega. Siiski ei saa kirjutist “Kuidas parandada inimtõugu?” hinnata kvaliteedilt kehvemaks, sest tegu oli läbimõeldud ning arusaadava tekstiga. Võimalik, et eugeenika ei olnud sel ajaperioodil kuigi päevakohane teema, mis *Vaba*

⁹⁸ “Kuidas parandada inimtõugu?”, *Vaba Maa*, 9. veebruar, 1926.

Maa müügile võrreldes mõne muu uudisega kaasa oleks aidanud. Seekordne kirjutis oli avaldatud autorit nimetamata.

3.2 1930ndad

Esimene vaste 1930ndatest pärines 1932. aasta 27. aprillist. Kirjutis pealkirjaga “Kohimeestest unistajad” rääkis Juhan Vilmsi poliitilistest konfliktidest, tema loodud rahvuslikust töökoondisest ning selle segaseks jäänud eesmärkidest. Siht sai arusaadavamaks, kui Vilmsi koondist asusid toetama inimeste steriliseerimist pooldanud isikud. Väideti, et ka Vilmsi võiks säärane idee kõnetada. Kui koondis oma tegevuses edukas suudab olla, siis võivad steriliseeritud ühineda ning asuda toetama Vilmsi koondist, kui endi loojaid. Ka rahvusvaheliselt koguks Eesti sedasi tuntust.⁹⁹

Kirjeldatud tekst ilmus meelelahutuslikumas vesterubriigis “Piibujutt”. Iseloomulik oli vabam kirjastiil ning iroonilisus. Lisaks jutustavale osale toodi sisse konkreetseid sündmuseid ning isikuid, misjärel autor läbi iroonia oma seisukohti avaldas. Vilmsi üle visati nalja tema mõtete ning nende tihtipeale segase esitamise tõttu. Lisaks kirjeldati absurdset inimeste steriliseerimise ideed. Rubriigi pealkiri “Piibujutt” oli lehekülje üks suurimaid. Ajalehes oli kaheksa lehekülge ning “Kohimeestest unistajad” ilmus teisel leheküljel esimese kirjutisena. Tekst oli lugeja tähelepanu mõistes asetatud soodsale asukohale ning oli disainilt silmapaistev, mille põhjal on võimalik järeldada, et tegu oli teemaga, mida peeti piisavalt oluliseks ning lugejat kõnetavaks. Autori varjunimeks oli Piibumees, mida võis Eesti biograafilise andmebaasi kohaselt kasutada poliitik ja kirjanik Arnold Paul Süvalep, kes ühtlasi töötas uuritava ajalehe toimetuses¹⁰⁰.

Järgmiseks kirjutiseks oli 1933. aasta 15. märtsi “Sigituspreemia”, kus viidati nimetatud tasu innovatiivsusele. Kvaliteetsete järglaste eest premeerimine pidi positiivselt mõjuma riigi arengule. Autor kirjeldas, et visiooniga tuleb kindlasti edasi tegeleda ning leida finantsilised vahendid selle elluviimiseks, seejuures ei tohtinud “... tagasi põrgata ühegi ohvri eest...”. Artiklis jätkati, et eugeenikute hinnangul olid 400 000 kodanikku ebakvaliteetsed, jättes alles 700 000 kõlblikku inimest. Lisaks väideti, et õnneks pärinevad juhtpositsioonidel, seejuures vabariigi valitsuses olevad inimesed, kvaliteetsest rühmast ning 400 000 seast ei olda

⁹⁹ Piibumees, “Kohimeestest unistajad”, *Vaba Maa*, 27. aprill, 1932.

¹⁰⁰ Eesti Kirjandusmuuseum, “ISIK.”

säärastele ametikohtadele veel jõutud. Preemiade osas lisati, et kõiki talente tuleks hinnata nõudluse põhiselt ehk ei premeeritaks loomeinimesi nagu luuletajaid. Seevastu tulnuks eriliselt premeerida inimesi, kelle järglastest võiksid saada diktaatorid.¹⁰¹

Artikkel “Sigituspreemia” avaldati 1933. aasta 15. märtsil ehk enne augustis sisse seatud ajakirjanduse eeltsensuuri.¹⁰² Seekordses väljaandes oli kaheksa lehekülge ning kirjeldatud tekst asus keskel ehk neljandal leheküljel. Tekst asus lehekülje alumises osas ning pealkiri oli võrreldes teiste sama lehekülje artiklitega väiksem. Saab järeldada, et tegu ei olnud visuaalsete näitajate põhjal kõige prioriteetsema kirjutisega. Siiski hõivas tekst nähtava osa leheküljest ning ei pruukinud jääda lugejale täielikult märkamatuks.

Artiklit lugedes ei olnud esialgu kohe selge, mis suunas autor oma mõttearendusega liikuda soovis. Edasi tekkisid küsimused, kas autor oli eugeenikute tegevuse tõttu vägagi elevil või oli tegu irooniaga. Edasises oli juba selgem, et artikli eesmärk oli kajastada eugeenikute ideid iroonilises võtmes. Oli mõtteavaldusi, mis võisid lugejale mõjuda lausa absurdset või humoorikalt ehk oma olemuselt võiks tegu olla följetoniga. Siinse kirjutise eesmärgiks ei olnud erapooletult kajastada tõutervise alast informatsiooni, vaid anda juurde autori omapoolsed hinnangud loomingulisel moel. Seega võib väita, et tegu ei olnud eugeenikat toetava tekstiga, vähemalt mis puudutas n-õ paremate järglaste põhist toetuse jagamist. Autori pseudonüümiks oli märgitud h-i, mida kasutasid uuritaval perioodil mitmed kirjutajad¹⁰³. Kindlalt ei olnud käesoleva tekstiga neist keegi seostatav.

“Sigituspreemia” tekitas ka edasist arutelu. Mõni päev hiljem, 1933. aasta 18. märtsil avaldati kirjutis “Sigituspreemia. Vastuseks h-i. artiklile Waba Maas nr. 62.”, mis ei kiitnud heaks eelnenud teksti naeruvääristavat suhtumist eestlaste tõutervisesse. Autor väljendas eugeenikute tegevuse olulisust ning toetas alaväärtuslike steriliseerimist.¹⁰⁴ Viimasele vastas h-i. 25. märtsil kirjutisega “Ja veel kord - sigituspreemia”. Autori kohaselt ei olnud tegu tõutervenduse üle naljatlemisega, vaid tõsiste mõtetega. Väljendati, et eugeenikute seisukohtadega, milles on “terwet ja kandwat” võiks nõustuda, kuid mitmed avalikult esitatud ideed ei olevat mõistlikud. Näiteks, et kolmandik rahvastikust ei ole paljunemiseks sobilik. Lisaks kes oleks piisavalt pädev isiku steriliseerimise üle otsustamiseks.¹⁰⁵

¹⁰¹ h-i., “Sigituspreemia”, *Vaba Maa*, 15. märts, 1933.

¹⁰² Kurvits, Hennoste, “101 Eesti ajakirjanduspala”, 94.

¹⁰³ Eesti Kirjandusmuuseum, “ISIK.”

¹⁰⁴ G. J., “Sigituspreemia. Vastuseks h-i. artiklile Waba Maas nr. 62.”, *Vaba Maa*, 18. märts, 1933.

¹⁰⁵ h-i., “Ja veel kord - sigituspreemia”, *Vaba Maa*, 25. märts, 1933.

Kirjutis “Ja veel kord - sigituspreemia” oli oma stiililt sarnane eelnenud “Sigituspreemia” artikliga. Kuigi autor sõnas, et mõtles kõike tõsiselt, oli kirjutises läbivalt näha iroonitsevat ning naljatlevat kõneviisi. Näiteks väljendid, et autor keelaks “kirjaoskamatul kirjutamise” ning, et steriliseerimist peaks haldama kultuurinõukogu¹⁰⁶. Kuigi siinses jätkuartiklis selgus, et autor võiks teoorias teatavate eugeeniliste punktidega nõustuda, ei pidanud ta senist eugeenikute tegevust ning väljaütlemisi mõistlikeks. Seega oli h-i. kirjutiste eesmärk kritiseerida tollaseid tõutervenduslikke samme ning toetus ideoloogiale kokkuvõttes puudus. Kirjutistes nähtud arvamuste lahknemised eugeenika osas näitasid teema olulisust ning kõlapinda, kus ühelt poolt tõutervenduse ideid kritiseeriti, kuid teiselt poolt esitati vastukaaluks väljakutsuv ning eugeenikat toetav artikkel.

Siinne jätkuartikkel ilmus samuti neljandal leheküljel kaheksaleheküljelises ajalehes. Disainis ja asetuses oli samuti näha järjepidevust. Pealkiri oli pigem väiksemas fondis, kuid endiselt nähtav leheküljel olnud pealkirjade vähesuse tõttu. Lisaks oli tegu suuruselt teise kirjutisega. Seega ei olnud eugeenilisi lahendusi kritiseerinud artiklite sari jõudnud esilehtedele ning kogu debatti esitati pigem tagasihoidlikult. Tegu oli siiski hea näitega tsensuuride vahelise aja arvamuste küllasusest.

“Sigituspreemia” tekitatud debati vahepeal ilmus ka “Kupu Kai ehk kui väitsed hakkavad välkuma”. 1933. aasta 17. märtsi kirjutis jutustas loo eluaegsest Virtsjärve kastreerijast Kupu-Kaist. Kirjeldati, et kui riik seadustaks alaväärtuslike steriliseerimise, saaks seni tundmatust Kupu-Kaist hinnatud riigi teener. Näidates initsiatiivi, koostas ta steriliseerimise nimistu. Sinna kuulusid tema napsulembeline elukaaslane, Kupu-Kai tütrega ühte heitnud ja seejärel kadunud rändkunstnik ning jõukas poissmehest sugulane, kelle pärandus võiks jääda Kupu-Kai tütrele. Lisaks kohalik kaupmees, kes ei olnud nõus tooteid võla peale andma.¹⁰⁷

Kirjeldatud tekst oli kirjutatud meelelahutusliku noodiga, rääkides loo fiktsionaalsest tegelasest Kupu-Kaist. Jutustavas vormis esitati autori mõtteid läbi iroonia ja huumori. Juhiti tähelepanu isiku steriliseerimisele määramise absurdsusele. Lisaks võis Kupu-Kai näitel välja lugeda võimalikku omakasupüüdlikkuse ohtu. Sellest võis tuletada ka küsimuse, et kes olnuks piisavalt autoriteetne ning objektiivne säärase otsuse tegemiseks. Seega seisnes autori kriitika n-ö alaväärtuslikeks peetud isikute steriliseerimise plaanis. Kirjutis avaldati kaheksaleheküljelises ajalehes teisel leheküljel, paiknedes selle ülemisel vasakul serval. Ka

¹⁰⁶ h-i., “Ja veel kord - sigituspreemia.”

¹⁰⁷ Ormus, “Kupu Kai ehk kui väitsed hakkavad välkuma”, *Vaba Maa*, 17. märts, 1933.

seekord oli tegu piibujutuga, mis oli soodsal asukohal ning disainilt silmapaistev. Kirjutise lõpus olnud pseudonüümi Ormus võis kasutada kirjanik ja fõljetonist Eduard Männik¹⁰⁸.

Järgmine töö kriteeriumitele vastanud kirjutis oli taaskord vesterubriigis “Piibujutt” pealkirjaga “Sigituspreemia”, mis ilmus 1933. aasta 30. märtsil. Kirjeldati, kuidas järglaste eest toetuste jagamine oli kiiduväärt idee, mis lahendaks koheselt paljud eestlaste probleemid. Lisaks mõjus sõna “preemia” eriti motiveerivalt. Poliitikute kõneluste kohaselt laiendatakse vajadusel ka eestlaste elupinda. Juhan Vilmsi soovitud 200 000 alaväärtusliku isiku steriliseerimisega oldi samuti päri, kuid kahtlustati, et sedasi võidakse nullida sigituspreemia tulemused. Lisaks kuidas kavatsetakse määrata alaväärtuslikkust, sest näiteks geniaalsuse ja hulluse vahe oli väike. Ennustati, et steriliseerimine muutub poliitiliseks relvaks, kus vastaspartei liikmed määratakse alaväärtuslikeks.¹⁰⁹

Tegu oli ilukirjanduslikus võtmes kirjutisega, kuid seekord oli viiteid konkreetsetele sündmustele, andmetele ning isikute sõnavõttudele, mitte ei piirdutud üldisema jutustusega nagu oli näha varasemalt kirjeldatud piibujutus. Kuigi tekst kõneles kõigest jaatavas vormis ning kiitis heaks sigituspreemiat ja steriliseerimist, oli teksti stiil läbivalt irooniline. Seega väljendas autor läbi iroonia enda nägemust käimas olnud protsessidest, jagades korduvalt kriitikat ka Juhan Vilmsi ütleliste ning tegemiste suunal. Kirjutis ilmus taaskord kaheksalehelises ajalehes teisel leheküljel. Ka disain ja asetus olid identsed eelnenud piibujutule “Kupu Kai”. Soodsa paigutuse alusel võib hinnata, et sigituspreemia ja steriliseerimine olid lugejate jaoks olulised teemad. Siiani on olnud märgatav 1933. aasta märtsis avaldatud kirjutiste rohkus. Autoriks oli Nõges, mida oli pseudonüümina kasutanud ka Eduard Männik, kuid seekordse kirjutise puhul võis nime kasutada ajakirjanik Aleksander Laurik¹¹⁰.

Lisana tasub märkida, et veidi hiljem 1933. aasta 6. aprillil ilmus Gori pilapilt “Petserlaste kuldne tulewik”, kus kujutati meest ja naist, kelle välimus ei olnud kuigi hoolitsetud ning meesterahva taskus oli näha ka arvatavat viinapudelit. Pildi all olev tekst viitas, et raha saab peamiseks põhjuseks, miks vaesed hakkavad lapsi saama.¹¹¹ Karikatuur oli taaskordne viide sigituspreemia tekitatud vastukajast. Visualiseeriti, kuidas makstav toetus ei hakka tööle nii nagu riik soovib ehk ergutab paljunema n-ö valesid inimesi valede põhjustel.

¹⁰⁸ Eesti Kirjandusmuuseum, “ISIK.”

¹⁰⁹ Nõges, “Sigituspreemia”, *Vaba Maa*, 30 märts, 1933.

¹¹⁰ Eesti Kirjandusmuuseum, “ISIK.”

¹¹¹ Gori, “Petserlaste kuldne tulewik”, *Vaba Maa*, 6. aprill, 1933. (Vt. ka Lisa 1.).

Järgnevas tekstis oli võimalik lugeda eugeenika ja eestlaste tõuküsimuse kohta, kus autor, kes viitas endale kui Diogenes, lähenes teemale iroonia ja huumoriga. 1934. aasta 19. jaanuari kirjutis “Moodne tõuõilistus” selgitas, kuidas riigist saadeti välja edukad sakslased, kes nüüd lahendasid eestlaste tõuküsimuse, asetades neid kõrgemale astmele. Rahvaste jaotuse kohta selgitati, et “...ühel pool õilis ja kõrgeväärtuslik aaria-rass ning teisel alaväärtuslik ja madal muu maailma rahwas.”. Samuti ei võtvat eestlased tõsiselt steriliseerimist. Tuues võrdluseks Saksamaad, kus säärane süsteem töötab ning kus ilmus uus esimese öö õigust kiitev uurimus. Nimelt võimaldanuks see laiemalt levitada kvaliteetsete inimeste järglasi. Tuues esile Saksamaal arenevat tõupoliitikat, mainiti, et “... meie eugeenikud juurdlewad mitmete-setmete pisiprobleemide kallal... .” Kirjutis võeti kokku mõttega, et eestlased peaksid tõutervilislike arengutega aktiivsemalt kaasas käima.¹¹²

Kirjeldatud 1934. aasta 19. jaanuari tekst ilmus kahe ajakirjanduse kontrolli ajajärgu vahel ehk peale Tõnissoni eelnenud aasta oktoobrini kestnud eeltsensuuri ning enne riigivanem Konstantin Pätsi sisse seatud ajakirjanduse piiranguid alates 1934. aasta sügisest.¹¹³ Seega jäi kirjutis nimetatud poliitilistest korraldustest puutumata. Tekst avaldati kaheksaleheküljelises ajalehes teisel leheküljel ehk tegu oli ühe esimese kirjutisega, mida lugeja näha sai. Ühtlasi asetses tekst lehekülje ülemises osas ning asus rubriigis “Piibujutt”, mille trükkimisel oli kasutatud ühte suurimat fonti. Artikkel oli lugeja tähelepanu mõistes taaskord asetatud soodsale asukohale, olles silmapaistev ka disainilt. Sisu seisukohalt oli tegu pigem meelelahutusliku kirjutisega, mis võrdles Eesti ja Saksamaa eugeenilisi arenguid läbi huumori ja iroonia. Seega võis kirjutise soodne asukoht tulla ka ajalehe suunitlusest, et pakkuda lugejaskonnale kaasahaaravat lõbusat lugemist. Võib hinnata, et autor ei jaganud eugeenikute vaateid, kuna artikkel kirjeldas eugeenilisi arenguid absurdsena, eriti mis puudutas steriliseerimist ning paremaks hinnatud isikute paljunemise eelistamist. Artikli lõpus oli näha anonüümseks jäänud autori varjunime Diogenes.

1934. aasta 27. mail avaldati kirjutis “Wana täkk”. Jutustati lugu tublist tööhobusest Mikust, kes oma ülesannetes oli üle isegi aaria tõugu hobustest. Vanas eas jäeti talle austusest alles mehetunnused, kuid hobusekomisjon otsustas Miku madalama tõulise kuuluvuse tõttu steriliseerida. Ta mõtles, kuidas mehi ootasid tumedad ajad. Tagakiusamine, alimendid, suguvõimetuks tegemine ning poissmeeste maksustamine. Naistele aga jagati erinevaid

¹¹² Diogenes, “Moodne tõuõilistus”, *Vaba Maa*, 19. jaanuar, 1934.

¹¹³ Kurvits, Hennoste, “101 Eesti ajakirjanduspala”, 94.

toetusi, näiteks järglaste eest. Miku ei olnud steriliseerimise otsusega nõus ning sooritas enesetapu.¹¹⁴

Kirjutis “Wana Takk” oli samuti ilmunud vesterubriigis “Piibujutt” ning jutustas loo, kuidas tõuline kuuluvus oli olulisem, kui elus saavutatu. Inimeste asemel kasutati sündmuste kirjeldamiseks hobuseid. Jutustus oli eeldatavalt inspireeritud aset leidnud avalikest diskussioonidest poissmehemaksu, steriliseerimise ning iibe küsimuste üle. Teksti väljendusviis oli tagasihoidlik ja ilma värvikate väljenditeta. Kirjeldati, kuhu ühiskond oli autori arvates suundumas ning avaldati vabamas vormis vastuseisu toimunud arengutele. Tegu oli jutustava kirjutisega, mitte artikliga, mille eesmärgiks oleks olnud väidete ning uuringutega riigi poliitikat ja avalikku arvamust mõjutada. Seekordses ajalehes oli 11 lehekülge ning “Wana takk” asetes neljandal. Kategooria pealkiri “Piibujutt”, kuhu alla “Wana takk” kuulus, oli silmapaistev nii fondilt kui ka paiknemiselt. Mahu poolest ei olnud kirjutis kuigi suur, hõivates leheküljel ülemise parempoolse osa. Teksti lõpus oli autoriks märgitud Joe, mida võis pseudonüümina kasutada ajakirjanik Jaan Kask¹¹⁵.

1935. aasta 2. jaanuaril algas kaks päeva kestnud II rahvusliku kasvatuse kongress, mille kuulutas avatuks riigivanem Konstantin Päts.¹¹⁶ Seekordne üritus tekitas ajakirjanduses püsivamat kõneainet.¹¹⁷ Kongressi kajastati sama aasta 5. jaanuaril artiklis “Wanadpoisid, wärisege!”. Kirjutise aluseks on võetud ürituse käik ning sealsed sõnavõtud. Esiteks räägiti poissmeeste teemal, kes ei panusta rahva arengusse. Kirjeldati, et ühest küljest poissmehed ei astu viljakasse abiellu kuid teisest küljest harrastavad juhusuhteid, suurendades vallaslaste osakaalu, kes jäävad tihti riigi hoolde. Teiseks arutleti kongressi korraldusliku poole üle. Autor tõdes, et eestlaste iive on probleem, ning et eugeenikute seisukohad pole samuti ühtsed. Kuigi kongressi tunnustati diskussiooni algatamise eest, kritiseeriti selle pinnapealsust, liiga laia kava ja pädevate esinejate puudust. Lahendusena soovitati edaspidi keskenduda kitsamatele teemadele, et neid põhjalikumalt käsitleda.¹¹⁸

Teksti autoriks oli L., ehk tegu oli tuntud *Vaba Maa* juhtkirjaniku Eduard Laamaniga. Tema kirjutised olid kõrgelt hinnatud ning mitmekesised. Kaasaegsed iseloomustasid Laamani kui vahipidajat, kes oma töödega hoiatas või toetas.¹¹⁹ “Wanadpoisid, wärisege!” avaldati

¹¹⁴ Joe, “Wana takk”, *Vaba Maa*, 27. mai, 1934.

¹¹⁵ Eesti Kirjandusmuuseum, “ISIK.”

¹¹⁶ Mann Loper, “Eesti Vabariigi rahvusliku kasvatuse kongressid 1927 ja 1935: eeskujud, retseptatsioon ja mõju ühiskonnas,” *Tuna* 2, (2022): 44.

¹¹⁷ Loper, “Eesti Vabariigi rahvusliku kasvatuse kongressid,” 53–54.

¹¹⁸ L., “Wanadpoisid, wärisege!”, *Vaba Maa*, 5. jaanuar, 1935.

¹¹⁹ Kurvits, Hennoste, “101 Eesti ajakirjanduspala”, 70.

kümneleheküljelises ajalehes teisel leheküljel esimese artiklina ning hõivas leheküljest ligi poole. Seega võib väita, et tegu oli juhtkirjaga. Silmatorkavalt suur oli ka pealkirja font ehk taaskordselt oli eugeenika teemaline kirjutis esitatud ajalehe eesotsas, näidates II rahvusliku kasvatus kongressi tekitatud avalikke diskussioone. Artikli sõnakasutuses oli näha värvikamaid lauseid ning tähelepanu äratavaid väljendeid, milleks esimene oli pealkiri. Tegu ei olnud ametlikus stiilis kongressil toimunut edastanud kirjutisega, vaid pigem arvamuseartikliga, kus püüti tähelepanu värvikate väljaütlemistega.

Kuigi artikli esmase mulje kohaselt võinuks arvata, et tegu oli eugeenika vastase kirjutisega, siis edasises selgus, et mulje oli eksitav. Autor jagas eugeenikute murekohta rahvastiku juurdekasvu osas, kuid esitatud kriitika seisnes ürituse korralduslikus pooles. On võimalik järeldada, et tegu oli artikliga, mis üritas võita lugeja tähelepanu ning ei võtnud temaatikat liialt tõsiselt, mis mõlemad väljendusid vabamas kirjastiilis. Siiski vastab antud kirjutis kriteeriumile, kus kajastati eugeenilise liikumise puudujääke. Artikkel oli seega heaks näiteks kõmulise ja päevakajalise suunitluse kohta, millega ajalehte *Vaba Maa* tihti seostatakse.

Seoses II rahvusliku kongressi uurimisega, on artiklit “Wanadpoisid, wärisege!” maininud ka Mann Loper, kes samuti tõi välja kirjutise kõmule suunatud ülesehitust ning väljendusviisi. II kongressi kajastamisel olnudki iseloomulik suur vastukaja ning päevakajalisus ka mõnedes teistes väljaannetes. Lisaks toodi välja kriitikat, et mitmed esinejad olid ettekannete tegemistest loobunud, millele lisandus oodatust väiksem publik. II kongress toimus autoritaarse riigikorra kontekstis ning sellest tulenevalt on mainitud sealset ideoloogiliste suundade vähesust, mis omakorda tähendas kitsamat arutelu, võrreldes I kongressiga 1927. aastal.¹²⁰ Ürituse rolli avaliku diskussiooni tekitajana näitab see, et II kongressi puudutatakse mitmes järgnevas *Vaba Maa* artiklis.

Lisana on kohane mainida, et kongressi temaatikat oli samas 1935. aasta 5. jaanuari numbris veelgi. Näiteks karikatuur pealkirjaga “Diagnoos”, artikli “Wanadpoisid wärisege!” paremal küljel. Kujutati püstist pöialt näitavat Juhan Vilmsi, kelle taustale olid joonistatud poksijad. Ka see oli seotud II rahvusliku kasvatus kongressiga ning karikatuuriga kaasnenud tekstis võeti Vilmsi väljaütlemisi kokku lausega: “...spordi wõistlused on tähtsamad tegurid, kui laulupeod, kirjandus, kunst ja teadus.”¹²¹ Karikatuuri puhul võis näha, kuidas Vilmsi seisukohad ei leidnud alati toetust ning tekitasid sensatsiooni ajalehe esikülgedel. Artikli ning

¹²⁰ Loper, “Eesti Vabariigi rahvusliku kasvatus kongressid 1927 ja 1935,” 54.

¹²¹ “Diagnoos”, *Vaba Maa*, 5. jaanuar, 1935. (Vt. ka Lisa 2.).

karikatuuri esinemine ajalehenumbri eesotsas näitasid ürituse olulisust ühiskondlikus arutelus.

II rahvusliku kasvatuse kongress oli samuti kõneaineks järgmises artiklis “Elu kultus”, mis ilmus 1935. aasta 11. jaanuaril. Seekordses artiklis oli peamiseks teemaks rahvastiku küsimus. Mainiti, et kongressil läheneti rahvastiku probleemile liialt naisterahva rollile keskendudes. Artikli kohaselt vajanuks ühiskond arutletud teemadel naiste arvamusi, kuid üritus ei olnud suutnud neid kaasata. Järgmine artikli olulisem punkt oli suurperede toetamine, mis kiideti küll heaks, kuid toodi välja, et inimesed võivad hakata paljunema puhtalt rahalise toetuse saamiseks, mitte omaenese soovist luua perekonda. Lisaks ei olnud kongressil käsitletud arstiabi arendamist, mis aga artikli kohaselt olnuks üks esimesi lahendamist vajavaid probleemkohti rahvaarvu kasvatamiseks.¹²²

“Elu kultus” avaldati kaheksaleheküljelises ajalehes ning asetses teisel leheküljel esimese kirjutisena. Pealkiri oli trükitud suures fondis ning oli kergesti märgatav. Taaskord oli tegu soodsal positsioonil paiknenud artikliga, mis kajastas II rahvusliku kasvatuse kongressi ning näitas ürituse olulisust avalikkuse silmis. Ka sel korral ei olnud tegu ametlikus stiilis kongressi kajastuse või kokkuvõttega, vaid tekstiga, kus autor tõi välja olulisemaks peetud punkte ning avaldas nende kohta isiklike arvamusi ja seisukohti. Nagu varasemalt käsitletud artiklis “Wanadpoisid, värisege!” mainiti ka nüüdses kirjutises kongressi korralduses silmapaistnud puudujääke. Teksti eesmärgiks ei olnud vastuseis kongressil esitatud mõtetele ja ideedele, vaid suuremas osas nõustuti väljatoodud punktidega. Kriitika seisnes arvamuste soolises ühekülgsuses ja rahvaarvu suurendamise plaanide ebaefektiivsuses ehk kokkuvõtvalt eugeenikute tegevuse korralduslikus pooles. Autoriks oli märgitud V. R-r.

Meditšiini valdkonda käsitleti juba järgmises 1935. aasta 29. märtsi artiklis “Tallinna linnahaigla täiendamiseks”. Artiklis keskenduti suuresti eestlaste sündivusele ning meditsiini, eriti sünnitusabi reformimisele. Räägiti, kuidas riik peaks parandama meditsiinilise abi kättesaadavust kõigis Eesti piirkondades ning tegelema emade heaoluga, sest sedasi aidataks kaasa iibe tõstmisele. Seejuures kirjeldati Tallinna linnahaigla sünnitusosakonna sobimatuid ning ebasanitaarseid olusid, viidates reformide hädavajalikkusele. Kirjutises toodi välja, et eelkõige võiks iive tõusta haritud ühiskonnaliikmete arvelt. Käsitleti ka II eugeenika kongressi. Pandi süüks, et naistesse suhtuti lugupidamatult ning juurdekasvu probleeme seostati samuti peamiselt naissugupoolega. Kongressil kõlanud kõnesid võeti artiklis kokku

¹²² V. R-r., “Elu kultus”, *Vaba Maa*, 11. jaanuar, 1935.

tsitaadiga “Lapsi, maksu, mis maksab! Ja punkt.” Sedasi näidati üles lugupidamatust nende naiste ees, kes last ilmale tuues olid kaotanud oma elu.¹²³

Taaskordselt tuli kõnealuseks II rahvusliku kasvatus kongress ehk siinses valimis oli tegu kolmanda ürituse mainimisega erinevates artiklites. Seega mõne kuu jooksul ei olnud üritus ning seal räägitud avalikes diskussioonides vähemalt täielikult vaibunud. Seejuures on siinse ja eelnevalt kongressi maininud kirjutiste “Wanadpoisid, wärisege!” ja “Elu kultus” ühiseks näitajaks ürituse puudujääkide väljendamine. Viimasega oli kattuv ka naissugupoole kaasamise ja osaluse küsimus. Teksti autoriks oli -g., mis oli uuritaval perioodil levinud pseudonüümiks ning autori identiteet jäi varjatuks¹²⁴.

“Tallinna linnahaigla täiendamiseks” oli kaheksaleheküljelise ajalehe eelviimasel ehk seitsmendal leheküljel koos muude uudiste ja teadaannetega. Võib hinnata, et peale mõnda kuud ürituse toimumisest, oli peale tulnud juba uusi, rohkem kõnekamaid ja paremini müüvaid teemasid, kui II eugeenika kongress. Teisalt oli kirjutise tuumikuks mitte nimetatud kongress, vaid sünnitusabi, ehk rõhuasetus oli võrreldes varasemate kongressi teemaliste artiklitega erinev. Tagasihoidlikuma tooniga oli ka artikli pealkiri. Siiski oli see trükitud suuremas fondis ning tegu oli seitsmenda lehekülje kõige suurema pealkirjaga. Selle põhjal ei saa järeldada, et tegu oleks olnud täiesti kõrvalise artikliga, kuid seekordne asukoht ajalehes võis olla tingitud tollel ajal väheseks hinnatud päevakajalisusest.

Artikli “Tallinna linnahaigla täiendamiseks” peamine rõhuasetus oli Tallinna, aga ka ülejäänud Eesti arstiabi parandamise soovil, mille osas loodeti riigi abile. Tekstis esitatud mõttekäike oli toetatud teiste väljaannete ning autorite väljaütlemistega. Keelekasutust võis seejuures hinnata pigem neutraalseks ning esitatud kriitikat väljendati enamasti ilma n-ö värvikate väljaütlemisteta. Kuigi artiklis räägiti eugeenika kongressil aset leidnud suhtumisest naistesse, mida autor pahaks oli pannud, ei saa kirjutist pidada eugeenikale vastuseisuks. Juhiti tähelepanu eugeenikute väljaütlemistele ja riigi tegevuse kitsaskohtadele, kuid artikkel lõpetati siiski mõttega, et eestlaste iivet tuleks suurendada ja seda eelkõige kvaliteetsema rahvastiku järglastega.

Järgmine kriteeriumile vastanud kirjutis oli 1936. aasta 22. aprilli “Rahvusluse suund”, kus anti edasi Isamaliidu propaganda juhi Oidermaa kõne. Räägiti erinevatest rahvuslikest ideedest. Näiteks peaks eestlane enda üle uhkust tundma ning asuma peremehe rolli. Rahvas

¹²³ -g., “Tallinna linnahaigla täiendamiseks”, *Vaba Maa*, 29. märts, 1935.

¹²⁴ Eesti Kirjandusmuuseum, “ISIK.”

pidanuks käima keskteel, kus isikul on vabadus, kuid ka vastutus. Rõhutati ka ühiskonna ühtsuse olulist. Seejuures mainiti, et inimeste steriliseerimine ei teeniks rahva eesmärke ning viiks ühiskonna killustumise ja nõrgestumiseni.¹²⁵ Mainitud Isamaaliit oli 1935. aastal loodud ning ¹²⁶ autoritaarset riigikorda toetanud organisatsioon. Ajaloolane Tõnu Parming oli seda nimetanud ka tollase režiimi ainuparteiks.¹²⁷

Seekordset kirjutist võiks liigitada reportaažiks. Kirjeldati, kes ja mis kontekstis kõneles, mis oli kõne sisu ning mis kõnele järgnes. Lisaks puudus teksti autor. Sõnakasutuselt oli tegu pigem rahuliku, mitte n-ö tulise sõnavõtuga. Siinse töö kontekstis oli oluline kirjeldatud mõtteavaldus, kus seisti vastu steriliseerimisele. Hoolimata Isamaaliidu koosolekul väljendatust, kiitis riigipea Konstantin Päts steriliseerimise veel samal, 1936. aastal heaks¹²⁸. Seekordses ajalehenumbri oli kümme lehekülge ning “Rahwusluse suund” asus kuuendal leheküljel. Teksti olulisust näitas aga pealkiri, mis oli lehekülje suurim. Ka mahu poolest oli tegu lehekülje suurima tervikliku kirjutisega. Kuigi pealkirja disain väljendas kirjutise olulisust, ei olnud kommertslikus mõistes teksti peetud müüvaks, mis esikaanel oleks lugejaid ostma kutsunud.

Järgnenud artikkel avaldati 1936. aasta 26. novembril ning kandis pealkirja “Abielulaenud”. Kirjeldati, kuidas riigil oli plaan rahalise toetusega motiveerida inimesi abielluma, et tõsta eestlaste iivet. Saksamaalt ülevõetud tegevuskava ei täidaks autori hinnangul seatud eesmärki, sest Saksamaal taheti toetustega vähendada töötust, mitte tõsta sündivust. Seetõttu nimetas autor plaani ka “... kahtlaseks eksperimendiks.” Edasi arutleti iibe languse põhjuste üle. Väideti, et iive oli suurim vaestes ning väikseim edukates piirkondades, viidates seejuures ka uuringutele. Autor kahtlustas edukatel aladel toimuvat degeneratsiooni ning julgustas edasisi uuringuid olukorra lahendamiseks.¹²⁹ Teksti autoriks oli taaskord L.

Kirjeldatud tekst oli Eduard Laamani juhtkiri, olles väljendusviisilt ja sõnakasutuselt vaashoitud ning objektiivne. Argumente esitati üheselt mõistetavalt. Autor põhjendas arusaadavalt oma oponeerivaid seisukohti ning toetas neid teiste autorite töödega. Kirjutises leidunud kriitika ei seisnenud tõutervislikele sihtidele vastuseisus, vaid valitsuses esitatud plaanide ebaefektiivsuses. Autori toetus sündivuse kasvatamisele väljendus tema edasiste uuringute soovis. Lisaks viidati, et rahvaarv võiks tõusta jõukatel aladel, mille all võidi silmas

¹²⁵ “Rahwusluse suund”, *Vaba Maa*, 22. aprill, 1936.

¹²⁶ Graf, *Parteid Eesti Vabariigis 1918–1934*, 359.

¹²⁷ Samas, 362.

¹²⁸ Kalling, “The Application of Eugenics in Estonia 1918–1940”, 59.

¹²⁹ L., “Abielulaenud”, *Vaba Maa*, 26. november, 1936.

pidada n-ö kvaliteetsemat osa ühiskonnast nagu on olnud näha mõnes varasemas artiklis. Disainilt ja asetusest oli kirjutis silmapaistev. Tekst ilmus kümneleheküljelises ajalehes teisel leheküljel esimese artiklina. Pealkiri oli trükitähtedes ning suures fondis, olles lehekülje suurim. Ka mahu poolest oli tegu nähtava kirjutisega. Hinnates nimetatud visuaalseid näitajaid saab öelda, et tegu oli olulise artikliga, mis vääriski lugejate tähelepanu.

Järgmine töö kriteeriumile vastanud kirjutis avaldati 1937. aasta 19. märtsil, kui ilmus Rein Rohu "Prints Eugenid". Räägiti nähtusest, mida nimetati eugeeniliseks inimeseks ning selle sisu anti edasi jutustuse vormis ühe naise silmade läbi. Nimelt loo peategelane soovis saada kindlate tunnustega last, kuid naise abikaasa tõuline väärtus oli madal. Seetõttu otsiti naisele soovitud omadustega doonor. Tulemuseks oli eugeeniline inimene, kelle isa jäi tundmatuks. Artiklis arutleti, et sedasi võidakse jõuda ühiskonna lõhenemiseni, kus tekiks vaen meeste vahel, kes on määratud paljunemiseks sobilikeks ning nende, kes jäeti laste saamisest kõrvale. Autori kohaselt peaks partnerite vaheline suhe olema loomulik, mis päriselus aga tihtipeale paika ei pea. Nimelt olevat naised seadnud üpris kõrged standardid enda paarilisele ning see loob võimaluse eugeeniliste inimeste laialdaseks levikuks.¹³⁰

"Prints Eugenid" avaldati kümneleheküljelises numbris neljandal leheküljel ehk napilt ajalehe esimeses pooles. Pealkirja asetus ja font olid samuti pigem keskpärased ning ei eristunud suuresti teistest leheküljel olnud pealkirjadest. Siinkohal oli tegu kirjutisega, mis oli ülesehitatud hüpoteetilisele jutustusele. Kirjutis asetses läbivalt lehekülje paremas servas ning oli jaotatud ligikaudu 13 lõiguks. Arvestades nimetatud asjaolusid, oli kirjutis antud leheküljel keskpärane ning seda ei toodud eriliselt esile, näiteks teistest suurema trükisuurusega pealkirjaga, mida oli võimalik täheldada mitmete varasemate artiklite puhul.

Artikkel oli avaldatud 1937. aastal ehk vaikiva ajastu tingimustes, mil oli töös propagandatalitus ja sundmäärus nr. 19 ehk nõuetele mittevastava sisu eest oleks võinud järgneda karistus.¹³¹ Autor oli toonud välja eugeeniliste ideede ja praktikate kasutamise varjukülgi. Nende pikaajalise mõju tulemusena ennustati meestevahelist klassisõda. Kirjutises ei ole kasutatud emotsionaalselt laetud või n-ö tulist kõneviisi, kuid on kasutatud hüpoteetilise juhtumi näidet. Ühtlasi oli kirjutis ilmunud ajalehe karikatuuride ja teiste pigem meelelahutuslikku laadi loomingu sektsioonis. Kuigi tekstis võib tajuda iroonilist või naljatlevat tooni, siis sisu poolest oli tegu pigem tõsise teemaga, kus väljendati muret tuleviku

¹³⁰ Rein Rohk, "Prints Eugenid", *Vaba Maa*, 19. märts, 1937.

¹³¹ Kurvits, Hennoste, "101 Eesti ajakirjanduspala", 94.

suhtes. On võimalik hinnata, et ühiskondliku murekoha osaliselt naljatleva tooniga esitlemine võimaldas kirjutise avaldamise vaikiva ajastu oludes.

Järgmine ning ühtlasi viimane kriteeriumitele vastanud artikkel avaldati 3. veebruaril 1938. aastal ja kandis pealkirja “Tartu walimishorisonidilt”. Kirjutises räägiti Tartus aset leidnud valimistest ning kandidaatide vahelisest konkureerimisest. Kirjeldati, et varasemalt oli Tartu valimistel osalenud Peetri koguduse õpetaja Treuman. Ta oli väitnud, et Eestis peaks presidendi asemel olema kuningas. Nüüdsetel valimistel osales uus kandidaat, kes pärines Treumaniga samast ringkonnast ning artiklis lisati, et ta on “saneeritud “Postimehe” juhatuse sekretär”. Sõnast saneerima ehk jalule aitama või ravima, hakati arendama uut mõttekäiku, millega jõuti Tartus olnud ning juhti vajanud tõutervise kateedri, kus oli ka “steriliseerimiseasjandus”. Artikli lõpus esitatakse küsimus “... kas peab saneerimiseasjanduse professor ise olema steriilne või mitte?”.¹³²

Antud 1938. aasta 3. veebruari artikli puhul, mis oli ühtlasi *Vaba Maa* viimane tegutsemisaasta, oli tegu pigem mahukama kirjutisega, mis hõivas leheküljest hinnanguliselt veerandi. Peamine rõhk seisnes Tartu valimisõhustiku ja kandidaatide konkureerimise kirjeldamisel, kusjuures kasutati ka loovaid väljendeid ning võrdlusi. Lugu koosnes ca 14 erineva pikkusega lõigust, millest viimased kaks olid pühendatud eugeenika, täpsemalt steriliseerimise teemale. Viimase kahe peatüki seotus eelneva valimistemaatikaga polnud kuigi tugev. Mõttekäik, kuidas jõuti valimistelt eugeenika kateedri, oli üpris järsk. Nimetades *Postimeest* saneerituks, tehti järgmine väide, et saneeritus ehk turgutamine on Tartus oluline, ning et saneeritus seostub tõutervishoiuga, mis omakorda tähendas steriliseerimist. Kogu kirjutise vältel oli võimalik täheldada iroonilise tooniga mõtteid ning professori steriilsuse küsimus ei olnud seetõttu ainus. Siiski oli võimalik viimastest artikli lõikudes näha vastasseisu steriliseerimispoliitikale. Teksti autoriks oli taaskord L., ehk varasemast lähtudes võis tegu olla Eduard Laamaniga.

Ka seekord oli ajalehe pikkuseks kümme lehekülge ja artikkel “Tartu walimishorisonidilt” asus samuti neljandal leheküljel nagu eelnenud “Prints Eugeenid”. Sel korral oli tegu siiski uudisega, kus oli lisaks esitatud autori enda vaateid, mitte meelelahutusena liigitatava üldisema tekstiga. Kirjutis asus lehekülje lõpus ning pealkirja suurus oli üks lehekülje väiksemaid, mis vähendas artikli silmapaistvust. Pealkirja puhul võis märgata, et see oli kirjutatud kirja- mitte trükitähtedes. Pealkirja “Tartu walimishorisonidilt” võib hinnata vähe

¹³² L., “Tartu walimishorisonidilt”, *Vaba Maa*, 3. veebruar, 1938.

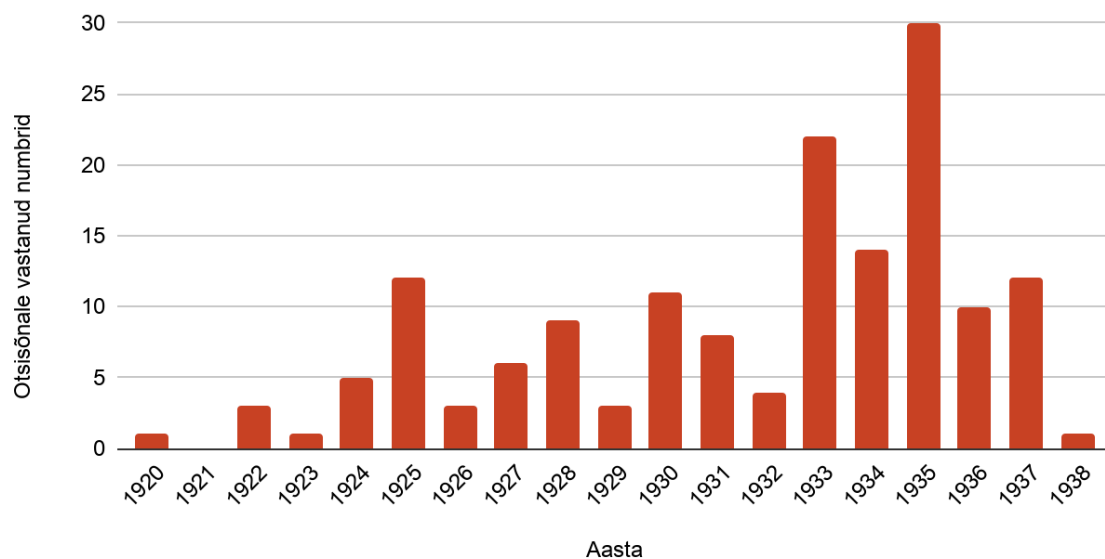
tähelepanu tõmbavaks. Pealkirjaga viidati ühele konkreetsele teemale ehk valimistele. Seetõttu võis mõjuda eugeenika ja steriliseerimise käsitlemine ootamatult, sest miski ei olnud varasemalt muule viidanud. Seega on võimalik arutleda, et steriliseerimisele vastumeelsuse avaldamine oli teadlikult asetatud kirjutise tagaplaanile seoses autoritaarse korraga. Autori väljaütlemised olid tõenäoliselt seotud 1937. aastal rakendunud steriliseerimisseadusega¹³³.

3.3 Erinevusi kriitikas

Otsisõnade kasutamine andis võimaluse vaadelda ajalehenumbrite esinemise sagedust 19 aastase perioodi vältel. Ajavahemikus 1920–1938 leidis kasutatud otsisõnadega 155 ajalehenumbrit. 1920. aastal ilmus esimene üksik ajalehenumber ning 1938. aastal viimane, samuti üksik ajalehenumber. Otsisõnade ilmumine 1920ndatel oli pigem madal, kus kõrgajaks oli 1925. aasta 12 ajalehenumbri. Otsisõnade esinemine 1930ndate algul oli suurem, kuid stabiilses languses 1932. aastani. Otsisõnade märgatav kõrgaeg oli vahemik 1933–1935 ehk vastavalt 22, 14 ja 30 ajalehenumbrit. Peale 1935. aastat oli näha järsku langust, kuid otsisõnade esinemine püsis koguvaates pigem keskmisel tasemel, kuniks 1938. aastani, kus leidis üks ajalehenumber. 1930ndate algul oli iseloomulik asjaolu, kus 1932. aasta tulemus oli kümnendi üks madalaim, kuid järgnenud 1933. aasta tulemus oli kogu uuritava perioodi üks kõrgemaid (tabel 1).

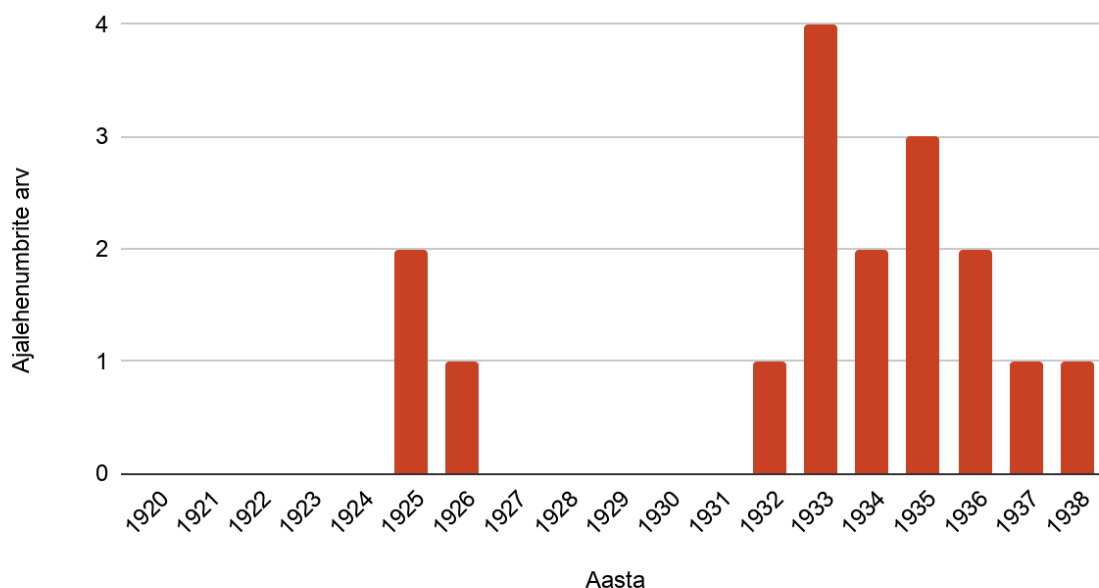
¹³³ Kalling, “The Application of Eugenics in Estonia 1918–1940”, 59.

Tabel 1. Otsisõnadele vastanud ajalehenumbriid

Järgnevalt töötati läbi saadud 155 ajalehenumbrit ning analüüsiti nende vastavust töös esitatud kriteeriumitele. Tulemuseks oli 17 kirjutist, mis kõik avaldati 17 erinevas ajalehenumbris. Eraldi lisadena on mainitud kaks karikatuuri, mis ilmestasid eugeenikute jaburadeks peetud ideid ning väljaütlemisi. Tekstide sisu analüüsimisel pöörati tähelepanu, mis eesmärgi kirjutis kandis ehk kõrvale jäeti tööd, kus ei olnud võimalik täheldada vastuseisu ega kriitikat eugeeniliste ideede suhtes. Sedasorti tekstid olid näiteks kuulutused, sündmuste kokkuvõtted ning eugeenikat ja selle ideid propageerivad tööd, mis tihtipeale olid eugeenikute endi, näiteks Juhan Vilmsi kirjutatud. Lisaks väike osa tekste, mis seoses tõu arutlustega olid seotud karjakasvatusega. Otsisõna “eugeenika” andis kümme, “steriliseerimine” kolm, “degeneratsioon” ühe, “tõutervendus” ühe, “sigituspreemia” ühe, “suguvõimetuks” samuti ühe ning “tõutervishoid” ja “tõuparandus” null kriteeriumile vastanud kirjutist. Seejärel oli võimalik näha tulemuste esinemist uuritava perioodil. Tabelist selgus, et kriitika esinemise kõrgajad kattusid tihti üldiste otsisõnade kõrgaegadega ehk esimesest uuritud kümnendist 1925. aasta ning järgnenud kümnendist 1933. ja 1935. aasta (tabel 2).

Tabel 2. Kriteeriumitele vastanud artiklid

Võttes kokku kriteeriumitele vastanud kirjutiste põhipunktid ning nende seosed eugeenilise liikumisega, tekkis võimalus tekste sisu alusel kategoriseerida. Esimese kategooria puhul autorid väljendasid poolehoidu eugeenilistele ideedele, kuid kiritiseerisid liikumise korralduslikke asjaolusid. Nende hulka kuulusid “Meie ebamäärane karskusetegewus”, “Küsimusi arstipäewalt”, “Wanadpoisid, wärisege!”, “Elu kultus”, “Tallinna linnahaigla täiendamiseks” ja “Abielulaenud”. Kõigis nimetatud kirjutistes avaldati rohkemal või vähemal määral toetust eugeenilistele vaadetele, kuid kirjeldati erinevaid puudujääke. Toodi välja probleeme ürituste korralduses, ülesehituses ning väljaütlemistes. Kirjeldati ka eugeenikute ideid, mida peeti ebaefektiivseteks. Taolisi kirjutisi publitseeriti 1920ndatel kaks ning 1930ndatel neli. Antud kategooria kirjutisi ilmus enim 1935. aasta esimestel kuudel, peale kõmulist II rahvusliku kasvatuse kongressi.

Teise kategooriasse liigitusid tekstid, kus eugeenilisele liikumisele poolehoidu või ideoloogiaga nõustumist ei väljendatud ning esitati ainult vastuseisu. Sellised olid “Kohimeestest unistajad”, “Sigituspreemia”, “Kupu Kai ehk kui väitsed hakkavad välkuma”, “Ja veel kord - sigituspreemia”, taaskord “Sigituspreemia”, “Moodne tõuõilistus”, “Wana täkk”, “Prints Eugeneid” ja “Tartu walimishorisonidilt”. Kirjutisi ühendas vastandumine eugeenilistele ideedele, mida väljendati üldistavalt läbi iroonia, satiirilise lähenemise ning hüpoteetiliste jutustuste. Isegi kui autorite seisukohtadel olid arusaadavad tõepõhjad, olid tekstid endiselt humoorikas või iroonilises, mitte tõsisel või teaduslikus toonis. Seejuures

ilmusid kõik nimetatud kirjutised 1930ndatel aastatel. Artiklites esitatud mõtete kõrvutamisel oli näha kahte joont, mis siinses kategoorias olevaid kirjutisi enim ühendasid.

Esimeseks mitmete teise kategooria artiklite ühiseks jooneks oli inimeste tõulise väärtuse põhjal klassidesse jagamise ning just kõrgemaks peetud gruppide arvelt iibe suurendamise kritiseerimine. Teine kriitikat pälvinud teema oli näiteks steriliseerimine. Asjaolu, et just nendele eugeenilise liikumise ideedele leidis ajakirjanduses vastuseisu ei saa hinnata kuigi üllatuslikuks, kuid vastuolu esitamine juba varasemalt täheldatud viisidel nagu iroonia, on eriliselt märgatav. Põhjuseks võisid olla ajakirjandusele seatud piirangud 1933. aasta 11. augustist kuniks sama aasta 20. oktoobrini ning uuesti alates 1934. aasta sügisest¹³⁴. See võiks olla üheks põhjuseks, miks 1937. aasta “Prints Eugeneid” ja 1938. aasta “Tartu walimishorisonidilt” esitasid kriitikat n-ö ümber nurga või mõneti varjatult.

Küll aga ilmusid kõik kirjutised, välja arvatud eelnimetatud “Prints Eugeneid” ja “Tartu walimishorisonidilt”, tsensuuri vahelistel aegadel. Näiteks 1933. aasta 15. märtsi “Sigituspreemia” puhul oli võimalik täheldada otseseid pilkeid valitsuse suunal ning on võimalik argumenteerida, et perioodidel, kus kehtis riiklik ajakirjanduse kontroll, poleks kirjutis tõenäoliselt publitseerimiseni jõudnud. Seega kirjutise autor ei valinud väljendusviisi riigi režiimist tulenevatest asjaoludest, vaid isiklikust soovist. Lisaks olid paljud siinse kategooria tsensuuride vahelised kirjutised meelelahutuslikus vesterubriigis “Piibujutt”.

Asjaolu, miks 1920ndatel ei leidunud sarnast vastuseisu eugeenilistele ideedele nagu seda ilmnes 1930ndatel, võib põhjendada Eestile iseloomulike arengutega, mida on maininud näiteks Ken Kalling. Nimelt olevat alles riigi iseseisvumine olnud peamiseks ajendiks, mis võimaldas eugeenikutel ideid ühiskonnas laiemalt edasi kanda¹³⁵. Sellest lähtudes võib arutleda, et Eestis pigem uudse ideoloogia levimine vajab aega ning varjuküljed ja kohati absurdsed ideed jõudsid avalikku arutellu hiljem ehk 1930ndatel. Siiski tekib küsimus, et miks eugeenikute ideedele vastu seisnud artiklid ei olnud oma sisult ja väljenduselt kuigi tõsised ega teaduslikud, vaid esitasid mõtteid läbi iroonia ning huumori. Võimalik, et kõiki eugeenikute ideid ei võetud esialgu kuigi tõsiselt, pidades neid üleliia absurdseteks, mistõttu ei peetud vajalikuks nende teaduslikus stiilis ümberlükkamist.

Valimis oli kaks kirjutist, mida nende sisu ning stiili tõttu ei olnud eelnenud kahte kategooriasse võimalik liigitada. Esiteks 1936. aasta 22. aprilli “Rahwusluse suund”, kus

¹³⁴ Kurvits, Hennoste, “101 Eesti ajakirjanduspala”, 94.

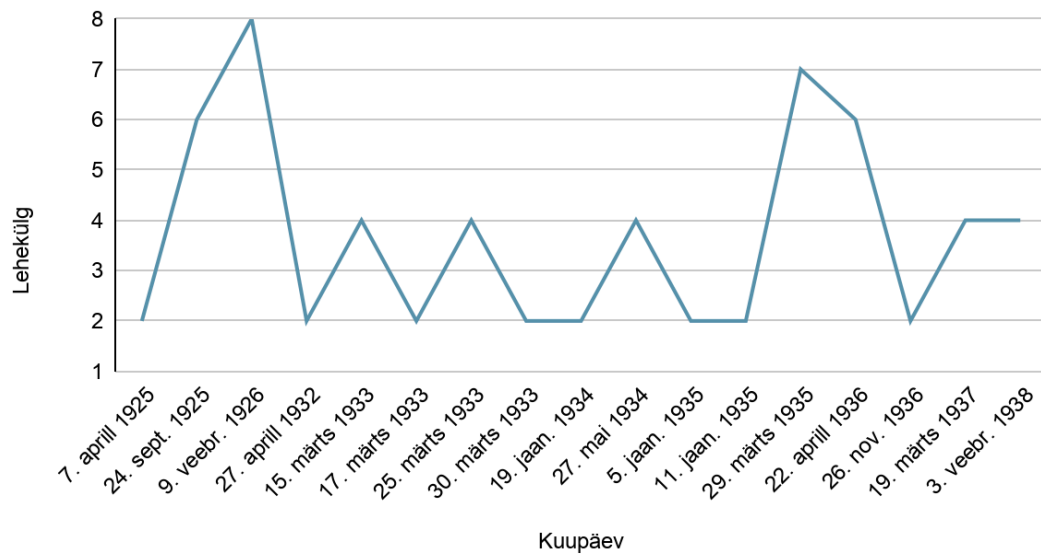
¹³⁵ Veske, Kalling, “Parema inimrassi suunas. Eugeneika eilne ja tänane päev”, 13.

esitati Isamaliidu koosolekul peetud kõne. Rahvustlusele ning eestlusele keskendunud kõnes viidati, et steriliseerimine ei ole rahvuse arengu huvides, kuid pikemalt sellel ei peatunud. Kõnest ei selgunud, et toetataks tõutervislikke sihte ehk esimesse kategooriasse kirjutis ei liigitu. Samuti puudus iroonilisus või humoorikus, et kuuluda teise kategooriasse. Siiski avaldati kõnes seisukoht avalikus arutelus olnud steriliseerimisküsimuse kohta.

Teiseks erandlikuks artiklikuks oli 1926. aasta 9. veebruari “Kuidas parandada inimtõugu?”. Tekstis esitati küll küsimus, et kuidas tagada eugeeniliste uuringute objektiivsus, kuid ei väljendatud, et ideoloogia rakendamine ei olnuks põhjendatud. Lisaks oli teksti stiil pigem ametlik ja seisukohti avaldati ilma iroonia ning värvikate väljenditeta. Üheks artikli eesmärgiks oli eugeenika üldine tutvustamine, mis taaskord viitas, et Eestis oli ideoloogia 1920ndatel veel algusjärgus ning baastaseme teadmiste avaldamine oli antud kümnendil asjakohane. Artiklis püstitatud uuringute objektiivsuse küsimust käsitleti mitmetes 1930ndate kirjutistes juba teravamalt, eriti steriliseerimise kontekstis. Kõnealuse artikli tegi eriliseks ka selle paiknemine ajalehes, asetsedes ainsana kaheksandal leheküljel (tabel 3).

Kirjutiste autorite nimekiri oli mitmekesine ehk probleemkohti eugeenilise liikumisega täheldasid mitmed kirjutajad. Enamus tekstidest olid tähistatud pseudonüümide ja tähekombinatsioonidega ning tähistamata oli kaks kirjatööd. Kõige enam oli kirjutisi, mis omasid tähist L. Eeldatavalt oli tegu Eduard Laamani ning tema juhtkirjadega. Enamus L. kirjutistest liigitus esimesse kategooriasse, kuid varasemalt analüüsitud “Tartu walimishorisonidilt” kuulus teise kategooriasse

Tabel 3. Artikli paiknemine ajalehes

Teise kategooria ehk eugeenilistele ideedele vastu seisnud kirjutiste asetsemist ajalehtedes võib hinnata pigem soodsaks. Artiklid asetsesid ajalehe esimeses pooles teisel või neljandal leheküljel. Nende ilmumise peamiseks perioodiks oli vahemik 1932–1934, kus kõrgajaks oli 1933. aasta. Seevastu asetus ja väljapaistvus leheküljel oli varieeruv. Esimese kategooria artiklite puhul, kus kriitika oli peamiselt korralduslik, võis märgata suuremat variatsiooni lehekülgedel paiknemises. Alates ajalehe esimesest poolest teisel leheküljel, kuniks lõpuksani seitsmendal leheküljel. Neist mitmed olid ka juhtkirjad. Teema, mis esimese kategooria kirjutisi kõige tihedamini esilehekülgedele asetas, oli II rahvusliku kasvatus kongress. Ühtlasi madalaim tulemus ehk seitsmes lehekülgi oli kirjutisel “Tallinna linnahaigla täiendamiseks”, mis puudutas samuti kõnealust üritust (tabel 3).

Kui vaadelda ajalehes *Vaba Maa* ilmunud eugeenilise liikumise vastu seisnud või puuduseid väljendanud kirjutisi 1920–1930ndatel aastatel, oli võimalik märgata esitatud kriitika ajas muutumist. Üldise trendina oli näha, et siinses töös kasutatud artiklid olid ilmunud peamiselt eugeenika kajastamise kõrgeagadel, ehk mida rohkem oli ajalehes *Vaba Maa* juttu eugeenikast, seda suurem oli ka võimalus n-ö kriitiliste kirjutiste leidmiseks. Kõige enam kõneainet pakkusid kasutatud kirjutistes alaväärtuslikeks peetud isikute steriliseerimine ja inimeste väärtuspõhiselt klassidesse liigitamine. Eesti eugeenikute tegevusele vastuseisu

avalданud ehk teise kategooria kirjutised levisid uuritud ajalehes peamiselt alates 1932. aastast kuni 1934. aasta kevadeni.

Järgnenud vaikiva ajastu tingimustes olid domineerivamad esimese kategooria kirjutised, kus väljendati toetust tõutervislikele püüetele, kuid esitati kriitikat erinevatele korralduslikele asjaoludele. Siiski ilmus ka kaks teise kategooria kirjutist, kus pigem varjatud ning tahaplaanile jäetud vastuseisu ilmestas näiteks kirjutis “Tartu walimishorisondilt”. Taolise teksti avaldamine ühtib ka varasemalt kirjeldatud *Vaba Maa* riigi korralduste eiramise ning sõnavabadust väärtustanud tegumoega. Siiski olid kõik eugeenikute ideedele vastu seisnud, ehk teise kategooria kirjutised olenemata riigikorrast iroonilised või meelelahutuslikus stiilis. Esialgu võis tegu olla autorite endi valikuga, kuid hiljem juba kirjutiste publitseerimist võimaldanud vahendiga autoritaarses režiimis. Kirjutiste lehekülgedel paiknemise hindamisel võib väita, et eugeenika näol oli tegemist ühiskonnale huvipakkuva teemaga, sest suurem osa kirjutistest oli avaldatud ajalehenumbrite esimeses pooles ning olid tihtipeale väljapaistvalt esitletud.

Kokkuvõte

20. sajandi alguse Eesti ajakirjanduse kujundasid poliitilised ja ühiskondlikud muutused. 1918. aastal välja kuulutatud trüki- ja sõnavabadus jäi lühiajaliseks, sest Saksa okupatsioon ja Vabadussõja-aegne tsensuur seadsid taaskord uued piirangud. Kõnealune trükivabadus taastati alles 1920. aasta põhiseadusega. Järgnevad aastakümned tõid uusi poliitilisi ja majanduslikke väljakutseid ning 1933. aasta 19. augustist kuni 20. oktoobrini kehtis taaskord eeltsensuur, mis kulmineerus 1934. aasta riigikorra muutuse ning rangemate ajakirjanduspiirangutega. Piirangud väljendusid näiteks uue ametkonna sisseseadmises, mis kandis nimetust informatsiooni- ja propagandatalitus, mille peamiseks eesmärgiks oli tsensuuri praktiseerimine. Lisaks kehtestati sama aasta detsembris sundmäärus nr. 19, seades paika põhimõtted, mida väljaanded järgima pidid. Näiteks pidi trükisisu olema ühiskonnale kasulik, hariv ning toetama uut valitsust.

Kirjeldatud oludes tegutses ka siinses uurimistöös käsitletud ajaleht *Vaba Maa*, mis sai alguse 5. detsembril 1918 ning suleti valitsuse korraldusel 4. märtsil 1938. Väljaande käivitajateks olid *Päevalehe* ajakirjanikud, tuginedes Jüri Vilmsi algatatud ideele. Vilms ise hukkus 1918. aasta aprillis, kuid tema vend Juhan Vilms kujunes hiljem üheks Eesti eugeenika kesksemaks propageerijaks. *Vaba Maa* eristus Eesti ajakirjanduses oma Ameerika pressist inspireeritud lähenemisega, kus keskmesse asetati värsked päevauudised ja selgete pealkirjadega ülesehitus, mis levis hiljem ka teistesse väljaannetesse.

Vaba Maa uurimisel kasutati otsisõnu “eugeenika”, “steriliseerimine”, “degeneratsioon”, “tõutervendus”, “sigituspreemia”, “suguvõimetuks”, “tõutervishoid” ning “tõuparandus”, misjärel eraldati artiklid, kus ilmnas käsitletava ideoloogia suunas esitatud puudujääke, vastuseisu jms. Nimetatud maailmavaade kasvas välja 19. sajandi geneetika ja loodusteadusest. Francis Galton koondas 1883. aastal seda käsitlevad ideed ühe mõiste alla, lähtudes kreekakeelsest sõnast *eugenes*, mis tähendab „head“ või „soovitavat päritolu“. Eesmärgiks oli luua tervemat inimkonda, kuid geneetikaga sooviti lahendada ka ühiskondlikke probleeme. Eestis sai eugeenika levik alguse karskusliikumisest ning asjaolust, et väikerahvana kardeti väljasuremist suuremate rahvaste mõjul. Lisaks olid käimas rassilised arutelud, kus sooviti tõestada eestlaste tollal kvaliteetseks peetud rasside hulka kuulumist, mis omakorda pidi legitimeerima omariiklust.

Iseseisvunud Eestis eugeeniline liikumine organiseerus ning 1924. aastal asutati eugeenikuid koondav ühing “Tõutervis”, mis 1931. aastal nimetati ümber Eesti Eugeneika ja Genealoogia Seltsiks. Seltsi põhikirjas avaldati organisatsiooni peamised eesmärgid. Keskne oli rahvastiku degenereerumise ennetamine, mis tähendas näiteks alkoholitarvitamise piiramist ja üldise elukvaliteedi tõstmist. Selle saavutamiseks peeti oluliseks elamistingimuste parandamist ning lapsi ja emasid abistavaid meetmeid. Eugeneilisi ideid toetas ka autoritaarne riigikord ning 1936. aastal muudeti seaduslikuks alaväärtuslikeks peetud inimeste steriliseerimine.

Kasutatud otsisõnadega tuvastati 155 *Vaba Maa* ajalehenumbrit vahemikust 1920–1938. Erinevat sorti vastuseisu, puudujääke ning kahtlusi esitati valimis 17 ajalehenumbris. Eraldi lisadena kaasati kaks teemakohast karikatuuri. Leitud kirjutiste analüüsimisel ning saadud statistiliste andmete läbitöötamisel sai võimalikuks näha mustreid ning jagada tekstid sisu põhjal kategooriatesse. Esimese olulisema kategooria kirjutistes esines heakskiitu eugeenilistele ideedele, kuid toodi esile puudusi näiteks liikumise korralduslikus pooles. Teise olulisema kategooria tekstides oli näha vastuseisu eugeenilisele liikumisele, ilma poolehoidu avaldamata. Lisaks sisaldasid antud kategooria tekstid irooniat või muid meelelahutuslikke ja ilukirjandusele omaseid tunnuseid.

Statistika näitas, et 1920ndatel aastatel, Eesti eugeenika algusjärgus, ei olnud võimalikud probleemkohad veel jõudnud laiema avaliku debatini ning suurem osa vastetest pärinesid alles 1930ndatest aastatest. Esimene kategooria oli arvuliselt väiksem, kuid selle osakaal oli suurem just peale 1934. aasta riigipööret. Siin oli üheks levinud teemaks näiteks II rahvusliku kasvatuse kongressi puudujääkide kajastamine. Arvuliselt domineerivamad olid teise kategooria tekstid, mille kõrgaeg oli 1933. aasta. Peamiselt esitati vastuseisu alaväärtuslikeks hinnatud inimeste steriliseerimisele ning üleüldisele omaduste põhjal isikute pingeritta seadmisele. Lisaks ka järglaste eest toetuse jagamisele, mida ei peetud tulemuslikuks. Peale vaikiva ajastu algust 1934. aastal langes teise kategooria tekstide ilmumine järsult. Enamasti iroonilises võtmes kirjutised võisid algselt peegeldada autorite enda stiililisi valikuid, kuid hiljem pakkuda võimalust kriitiliste seisukohtade avaldamiseks autoritaarse riigikorra tingimustes. Artiklite paiknemine enamasti ajalehe esimeses pooles näitab, et eugeenika oli *Vaba Maa* lugejaskonnale pigem huvipakkuv teema, mida esitati sageli soodsatel positsioonidel.

Summary

Reflection of criticism towards the eugenics movement in the publication *Vaba Maa* in 1920s–1930s Estonia.

The Estonian press of the early 20th century was shaped by political and social changes. The freedom of the press and speech proclaimed in 1918 was short-lived, as the German occupation and the censorship during the War of Independence once again imposed new restrictions. This press freedom was restored only with the 1920 Constitution. The following decades brought new political and economic challenges, and from 19th August to 20th October 1933, pre-censorship was reinstated, culminating in the 1934 change of government and stricter press restrictions. These restrictions were reflected, for example, in the establishment of a new agency called the information and propaganda office, whose main purpose was to practice censorship. In addition, in December of the same year, compulsory decree No. 19 was enacted, setting out the principles that publications had to follow. For example, printed content had to be beneficial to society, educational, and supportive of the new government.

The newspaper *Vaba Maa*, discussed in this study, operated under the conditions described above. It was founded on 5th December 1918 and was shut down by government order on March 4th 1938. The publication was launched by journalists from *Päevaleht*, based on an idea initiated by Jüri Vilms. Vilms himself was killed in April 1918, but his brother Juhan Vilms later became one of the main promoters of eugenics in Estonia. *Vaba Maa* stood out in Estonian journalism for its approach inspired by the American press, placing emphasis on fresh daily news and a clear, headline-centered structure, which later spread to other publications as well. According to the newspaper, nearly a thousand people worked for it, and it used contacts in various institutions to obtain reliable internal information quickly.

In the study of *Vaba Maa*, the following keywords were used: “eugenics”, “sterilization”, “degeneration”, “racial hygiene”, “reproduction bonus”, “made infertile,” “racial health care”, and “racial improvement”. Articles were then selected in which shortcomings, opposition, or similar criticism of the ideology in question were expressed. This worldview grew out of 19th-century genetics and natural science. In 1883, Francis Galton brought together the ideas related to it under a single term, deriving it from the Greek word *eugenes*, meaning “of good” or “desirable origin.” The aim was to create a healthier humanity, but genetics was also expected to provide solutions to social problems. In Estonia, the spread of

eugenics began within the temperance movement and was influenced by the concern that, as a small nation, Estonians might face extinction caused by larger nations. In addition, racial debates were underway in which efforts were made to prove that Estonians belonged to races considered high-quality at the time, which in turn was meant to legitimize national statehood.

In independent Estonia, the eugenics movement became more organized, and in 1924 the association “Tõutervis” was founded to unite eugenicists. In 1931 it was renamed the Estonian Society for Eugenics and Genealogy. The organization’s main objectives were outlined in its statutes. Central among them was the prevention of the degeneration of the population, which included, for example, limiting alcohol consumption and improving overall quality of life. To achieve this, improving living conditions and implementing measures that supported children, mothers, and childrearing were considered important. Eugenic ideas were also supported by the authoritarian state regime, and in 1936 the sterilization of people considered “inferior” was approved.

Using the selected keywords, 155 issues of *Vaba Maa* from the period 1920–1938 were identified. Various forms of opposition, shortcomings, and doubts were found in 17 of these issues. Additionally, two relevant caricatures were included as separate appendices. By analyzing the identified texts and processing the collected statistical data, it became possible to identify patterns and categorize the material based on content. The first major category consisted of writings that expressed approval of eugenic ideas while highlighting shortcomings, for example in the organizational aspects of the movement. The second major category included texts that opposed the eugenics movement without expressing any support for it. In addition, texts in this category contained elements of irony or other features characteristic of entertainment or literary writing.

The statistical analysis showed that in the 1920s, during the early stages of eugenics in Estonia, potential problem areas had not yet reached broader public debate, and most of the relevant material only appeared in the 1930s. The first category was smaller in number, but its proportion increased particularly after the 1934 coup. One recurring topic in this category was, for example, the coverage of shortcomings of the Second National Education Congress. The numerically dominant group consisted of texts in the second category, which peaked in 1933. These mainly expressed opposition to the sterilization of individuals deemed “inferior” and to the broader practice of ranking people based on their traits. There was also criticism of providing financial support for offspring, which was not considered effective. After the

beginning of the so-called “Silent Era” in 1934, the publication of texts in the second category declined sharply. Writings often presented in an ironic tone may initially have reflected the authors’ stylistic choices, but later also provided a means of expressing critical views under an authoritarian regime. The fact that these articles were mostly placed in the first half of the newspaper suggests that eugenics was a topic of considerable interest to *Vaba Maa* readers and was frequently given prominent placement.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Allikad

“Diagnoos.” *Vaba Maa*, 5. jaanuar, 1935.

Diogenes. “Moodne tõuõilistus.” *Vaba Maa*, 19. jaanuar, 1934.

G. J. “Sigituspreemia. Vastuseks h-i. artiklile *Waba Maas* nr. 62.” *Vaba Maa*, 18. märts, 1933.

Gori. “Petserlaste kuldne tulewik.” 6. aprill, 1933.

h-i. “Ja veel kord - sigituspreemia.” *Vaba Maa*, 25. märts, 1933.

h-i. “Sigituspreemia.” *Vaba Maa*, 15. märts, 1933.

J. L. “Küsimusi arstipäewalt.” *Vaba Maa*, 24. september, 1925.

J. L. “Meie ebamäärane karskusetegewus.” *Vaba Maa*, 7. aprill, 1925.

Joe. “Wana täkk.” *Vaba Maa*, 27. mai. 1934.

“Kuidas parandada inimtõugu?” *Vaba Maa*, 9. veebruar, 1926.

L. “Abielulaenud.” *Vaba Maa*, 26. november, 1936.

L. “Tartu walimishorisonid.” *Vaba Maa*, 3. veebruar, 1938.

L. “Wanadpoisid, wärisege!” *Vaba Maa*, 5. jaanuar, 1935.

Nõges. “Sigituspreemia.” *Vaba Maa*, 30 märts, 1933.

Ormus. “Kupu Kai ehk kui väitsed hakkavad välkuma.” *Vaba Maa*, 17. märts, 1933.

Piibumees. "Kohimeestest unistajad." *Vaba Maa*, 27. aprill, 1932.

"Rahwusluse suund." *Vaba Maa*, 22. aprill, 1936.

Rohk, Rein. "Prints Eugeenid." *Vaba Maa*, 19. märts, 1937.

V. R-r. "Elu kultus." *Vaba Maa*, 11. jaanuar, 1935.

-g. "Tallinna linnahaigla täiendamiseks." *Vaba Maa*, 29. märts, 1935.

Käsikirjad

Chen, Pin-Yu Paris. "Race, Nation, and Eugenics in Interwar Estonian Radical Right Journal ERK Magazine." Tartu Ülikool, Johan Skytte poliitikauuringute instituut ja Londoni Ülikooli Kolledž, Slaavi ja Ida-Euroopa uuringute instituut. Tartu, 2017.

Ilves, Helene. "'Kas Eesti rahvas on väljasuremas?'" Eesti iibe-teemaline diskussioon ajakirjanduses (1920–1934)." Tallinna Ülikool, Ajaloo instituut. Tallinn, 2012.

Kurvits, Roosmarii. "Eesti ajalehtede välimus 1806–2005." Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2010.

Veski, Liisi. "Rahvuspsühholoogia ideed 1930. aastate Eestis." Tartu Ülikool, Filosoofiateaduskond, Ajaloo ja arheoloogia instituut, Eesti ajaloo osakond. Tartu, 2015.

Kirjandus

Brennen, S., Bonnie. *Qualitative Research Methods for Media Studies*. New York, London: Routledge, 2013.

Burke, S., Chloe; Castaneda, J., Christopher. "The Public and Private History of Eugenics: An Introduction." *The Public Historian* 29, nr 3 (2007): 5–17.

Deane-Drummond, Celia. *Genetics and Christian Ethics*. Cambridge University Press, 2006.

Felder, M., Björn. "Introduction: Eugenics, Sterilisation and the Racial State: The Baltic States, Russia, and the Global Eugenics Movement." *Baltic Eugenics. Bio-Politics, Race and Nation in interwar Estonia, Latvia and Lithuania 1918–1940*, toimetanud Björn M. Felder, Paul J. Weindling, 5–29. Amsterdam: Rodopi, 2013.

Graf, Mati. *Eesti rahvusriik. Ideed ja lahendused: ärkamisajast Eesti Vabariigi sünnini*. Tallinn, 1993.

Graf, Mati. *Parteid Eesti Vabariigis 1918–1934: koos eellooga 1905–1917 ja järellooga 1934–1940*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli kirjastus, 2000.

Harro, Halliki. "Change of journalistic conventions. Whose speech was represented in Estonian newspapers in the 1920s and 1930s?" *Journalism at the crossroads: perspectives on research*, toimetanud Juha Koivisto, Epp Lauk. Tartu Ülikool, Tampere Ülikool: 1997.

Kaarma, Helje; Kasmel, Jaan. "Juhan Aul ja füüsilise antropoloogia areng Eestis." *Eesti statistikaseltsi teabevihik. Statistika ja eluteadused* 21, toimetanud Ene Narusk, Ott Heinapuu, (märts 2011): 36–39.

Kalling, Ken; Heapost, Leiu. "Racial Identity and Physical Anthropology in Estonia 1800–1945." *Baltic Eugenics. Bio-Politics, Race and Nation in interwar Estonia, Latvia and Lithuania 1918–1940*, toimetanud Björn M. Felder, Paul J. Weindling. Amsterdam: Rodopi, 2013.

Kalling, Ken. "Karskustöö sünnitab eugeenikaliikumise." *Mäetagused*, nr 36 (jaanuar 2007): 59–78.

Kalling, Ken. "The Application of Eugenics in Estonia 1918–1940." *Baltic Eugenics. Bio-Politics, Race and Nation in interwar Estonia, Latvia and Lithuania 1918–1940*, toimetanud Björn M. Felder, Paul J. Weindling. Amsterdam: Rodopi, 2013.

Kevles, J., Daniel. *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity*. Harvard University Press, 2004.

Kurvet-Käosaar, Leena. “”Algupärase talupojavere jõud.” Eesti tõu küsimus Aino Kallase loomingus.” *Keel ja Kirjandus* 10 (2009): 729–745.

Kurvits, Roosmari; Hennoste, Tiit. “101 Eesti ajakirjanduspala.” Toimetanud Eda Allikmaa. Varrak, 2019.

Lauk, Epp. “Eesti Vabariigi ajakirjandusest 1920.–1930. aastatel.” *Eesti ajakirjanduse ajaloost. VII*. Tartu, 1991.

Lauk, Epp; Pallas, Anu. “Early Development of Estonian Journalism as a Profession (from Late 19th Century to 1940).” *Acta Historica Tallinnensia* 13, nr 1 (2008): 48–67.

Loper, Mann. “Eesti Vabariigi rahvusliku kasvatuse kongressid 1927 ja 1935: eeskujud, retseptioon ja mõju ühiskonnas.” *Tuna* 2, (2022): 41–59.

Rosenthal, Reigo. “Eesti Vabariigi juhtkonna välispoliitiline ja sõjaline strateegia Vabadussõjas (1918–1920).” *Tuna* 3, (2013): 35–49.

Ruutsoo, Rein. “The Estonians: Identity of Small Nation in Past and Present.” *Anthropological Journal on European Cultures* 6, nr 1 (1997): 73–99.

Veske, Andres; Kalling, Ken. “Parema inimrassi suunas. Eugeenika eilne ja tänane päev.” *Horisont*, nr 2 (märts 2011): 11–16.

Weindling, J. , Paul. “Race, Eugenics and National Identity in the Eastern Baltic: From Racial Surveys to Racial States.” *Baltic Eugenics. Bio-Politics, Race and Nation in interwar Estonia, Latvia and Lithuania 1918–1940*, toimetanud Björn M. Felder, Paul J. Weindling. Amsterdam: Rodopi, 2013.

Veebilehed

Eesti Kirjandusmuuseum. "Eesti biograafiline andmebaas ISIK." Külastatud 02.05.2026.

Lisad

Lisa 1. Karikatuur “Petserlaste kuldne tulewik”

„Noh, Maruśšja, njiüüb oleme warsti miljonärid — figituspreemia tuleb!”

Diagnoos.

Rahvusliku lastmatuse kongressil jefetas dr. Wilmä, et spordimõistlused on tähtsamad tegurid, kui laulupeod, kirjandus, kunst ja teadus.

„Ükski kirjaniit ega kunstnik ei suuda nii jalustrabavalt mõjuda!”

Mina, Sven Lindau ,
(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
Eugeenilise liikumise suunas esitatud kriitika kajastamine väljaandes *Vaba Maa*
1920–1930ndate Eestis ,
(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja(d) on Dr. Olaf Mertelsmann ,
(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Sven Lindau
15.05.2026